МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
Слатвінська Марина Олександрівна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»

за темою:

«Податкова політика держави та її вплив на економічний розвиток»

Виконавець

студентка 4 курсу ЦЗВФН

Базан Ксенія Юріївна
(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Науковий керівник
Доктор економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)
Слатвінська Марина Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 3
1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ 6
1.1 Сутність податкової політики держави 6
1.2 Фактори впливу податкової політики на економічний розвиток держави 13
2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК 20
2.1 Аналіз податкової політики України за 2019-2023 рр. 20
2.2 Аналіз впливу податкової політики на економічний розвиток держави 28
3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ 37
3.1 Напрями вдосконалення податкової політики України із використанням закордонного досвіду 37
3.2 Вдосконалення векторів податкової політики для забезпечення економічного розвитку України 47
ВИСНОВКИ 54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 57

ВСТУП

Актуальність теми. Податкова політика держави є одним із найефективніших регуляторів розвитку економіки. Досвід ринкових реформ в Україні свідчить про низьку ефективність податкових важелів стимулювання конкурентоспроможності економіки та недостатній увазі з боку влади на розвиток та використання податкових регуляторів, які є засобами впливу на економічну кон'юнктуру, на темпи зростання виробництва та інвестицій, попит та пропозицію тощо.

У сучасних умовах міжнародної податкової конкуренції податковий клімат у країні визначається ефективністю податкової політики держави та її конкурентоспроможністю, що знаходить своє відображення у податковому навантаженні, як об'єктивному явищі. Причому пріоритетом податкової політики України в трирічній перспективі є створення ефективної та стабільної податкової системи за збереження незмінності податкового навантаження за секторами економіки, у яких досягнуто її оптимальний рівень. У сучасній економіці важливо враховувати, наскільки рівень податкового навантаження впливає на інвестиційні рішення в економіці в цілому, у регіоні, в окремій галузі, у конкретній організації. Податкове навантаження виступає одним із головних критеріїв інвестиційної привабливості нашої країни. Разом з тим, сучасне податкове навантаження на економіку держави та його структура не дозволяє вийти на траєкторію стабільного зростання економіки.

Створення інструментарію, що враховує вплив податкового навантаження на територіальний розвиток, галузеву збалансованість та пріоритетність, інвестиційну активність компаній, є актуальним та складним завданням у рамках реалізації податкової політики як на державному рівні, так і на рівні окремих організацій. Актуальність цього дослідження визначається комплексністю підходів до оцінки та оптимізації податкового навантаження, що враховує не тільки рівень макроекономіки (країни, регіону, муніципалітету), а й рівень мікроекономіки

(податковиків), що дозволяє виробляти збалансовані пропозиції щодо вдосконалення податкової політики всіх економічних суб'єктів. У зв'язку з цим особливої значущості набуває завдання подальшого дослідження справжньої проблеми та визначення методичних підходів до оцінки впливу податкового навантаження та податкової політики загалом на розвиток економіки.

Деякі питання податкової політики держави розглянуто такими науковцями, як Бечко П.К., Бечко В.П., Лиса Н.В., Пташник С.А., Горбатюк В.І., Городецька Т. Е., Лень Д. М., Грушева А.А., Сидоренко О.М., Кузь В.І. та інші.

Питання податкової політики в умовах воєнного стану досліджували Галабурда А.С., Шевченко С.О., В.Я. Греца, Чернюк Т.В., Юрчишена Л.В. та інші.

Окремі питання впливу податкової політики на економічний розвиток країни досліджували Руденко В.В., Славкова А.А., Ватаманюк О.С., Тимошенко О. В., Гудзь Т. П., Третякова О.В., Хомутенко А.В. та інші.

Незважаючи на значну кількість наукових праць у представленій проблемній галузі, залишаються дискусійними важливі питання, пов'язані із розробкою ефективної податкової політики у регулюванні економічного розвитку держави. Зокрема проблемам реалізації податкової політики та питанням її впливу на економічний розвиток приділено не достатню увагу, це зумовлює значний інтерес до цього питання та підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Метою роботи є встановлення напрямів вдосконалення податкової політики України, що забезпечують економічний розвиток держави. Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні дослідницькі *завдання*:

– визначення сутності податкової політики держави;

– встановлення факторів впливу податкової політики на економічний розвиток держави;

– проведення аналізу податкової політики України за 2019-2023 рр.;

– проведення аналізу впливу податкової політики на економічний розвиток держави;

– визначення напрямів вдосконалення податкової політики України із використанням закордонного досвіду;

– встановлення векторів податкової політики для забезпечення економічного розвитку України.

Об'єктом дослідження є проблеми функціонування податкової політики держави та шляхи її удосконалення.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні засади вдосконалення податкової політики для забезпечення економічного розвитку країни.

Методи дослідження становлять основні положення теорії пізнання, а також фундаментальні положення сучасної економічної теорії. У процесі наукового дослідження застосовано низку загальнонаукових методів (синтез і аналіз, наукове абстрагування, групування) та спеціальних методів (статистичних аналіз, табличний і графічний).

Теоретичною базою дослідження є роботи вітчизняних та закордонних вчених.

Інформаційно-аналітична база дослідження складається з наукових та спеціальних джерел і матеріалів з теми дослідження, статистична інформація з теми дослідження.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

1.1 Сутність податкової політики держави

Податкова політика держави є елементом загальної економічної політики країни, адже розмір податкових зборів та їх структура впливає на економічну ефективність та конкурентоспроможність. Ця закономірність також стосується акцизів, незважаючи на те, що їх початкове призначення, як непрямого податку на звичайні блага, полягає у фінансуванні бюджету. За визначенням, це фіскальна мета. Іншими словами, економічний політик, який працює над розвитком економіки та підвищенням її конкурентоспроможності, повинен знати, а отже, ставитися до податків як до інструменту ширшого, а не лише фіскального характеру [16, с. 421].

Економічна політика держави (або уряду – ці терміни будуть використовуватись як синоніми) – це свідомий вплив державної влади на економіку (в цілому та суб'єктів, що в ній діють) із застосуванням законодавчо санкціонованих інструментів, що має на меті досягти певних ефектів під час дію цієї політики. Економічна політика охоплює всі сфери взаємодії влади та економіки та поширюється на весь спектр інструментів, які є в розпорядженні органів державної влади. Тому більш детальні вказівки щодо обсягу роботи уряду та вибір конкретних інструментів дії зводять наведене вище визначення до нижчого, більш конкретного рівня деталізації. Можемо дезагрегувати економічну політику, використовуючи або критерій сфери впливу економічної політики (вказуючи, наприклад, на політику щодо промисловості, сільського господарства, зовнішніх відносин тощо), або використовуючи критерій інструментів дій уряду, що використовуються (розрізняючи монетарну , фіскальна, регуляторна політика тощо). Іншим критерієм поділу економічної політики може бути домінуюча

функція її мети, і тоді ми виділяємо політику зростання, структурних змін або, наприклад, регіонального розвитку. Звичайно, ніколи не буває, щоб один критерій домінував у природі економічної політики (хіба що в надзвичайні періоди, наприклад, під час війни чи зовнішньої загрози), тому ця політика, як правило, є результатом прагнення досягти одночасно багатьох цілей, а можливість їх досягнення, як правило, потребує використання кількох інструментів економічного впливу одночасно.

Податкова політика рідко є окремою політикою, окремою від інших типів або фрагментів економічної політики уряду. На цьому місці варто вказати на його місце в ієрархії та структурі всіх заходів державної економічної політики (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Податкова політика як елемент та інструмент економічної політики держави (уряду)

Джерело: складено за [17; 24]

Схема, представлена на рис. 1.1, представляє податкову політику як частину фіскальної політики держави, яка є елементом (фрагментом) економічної політики держави. Варто зазначити, що в літературі податкова політика не завжди чітко визначається, її ототожнюють з фіскальною політикою, яку часто плутають з бюджетною політикою. Отже, ієрархія (градація) значень, що відображають сферу діяльності економічної політики, може бути представлена наступним чином:

– найширша тематична сфера діяльності включена в поняття «фіскальна політика», яка охоплює як національний рівень, маючи на увазі сукупність доходів і видатків держави, тому ми часто називаємо її бюджетною політикою (макропідхід) і вужчої, галузевої області (мезозони), а також рівня суб'єктів господарювання (підприємств і домашніх господарств);

– мікроекономічний район. Відмінність між макро- та мікросферами економічного впливу фіскальної політики є надзвичайно важливою. Окремим питанням є макросфера бюджетної політики, яка полягає в участі держави у створенні та розподілі доходів і витрат бюджету. Це питання загального економічного значення, які відображають уподобання уряду щодо його операційної філософії та вказівок щодо його пріоритетів. Проте фіскальна політика на на мезо- та мікрорівнях це може стосуватися структурно-галузевої політики або умов розвитку та характеру економічної поведінки підприємств і населення. Тому цю сферу (підмножину) фіскальної політики ми будемо називати податковою політикою, хоча автор усвідомлює, що податкова політика через вплив податків на розмір бюджету також певною мірою є фіскальною політикою в макросенсі;

– у рамках податкової політики (або фіскальної політики на мікрорівні) поділимо її на засоби її вираження та водночас інструменти її впливу, тобто прямі та непрямі податки. Акцизний податок, звичайно, входить до останньої групи. Акцизний податок є одним із найстаріших податків, є тягарем на доходи, витрачені споживачем, і стягується з виробника чи імпортера оподатковуваної продукції незалежно від загального податку з обороту. Нині це стосується переважно трьох груп товарів: алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідкого палива [17, с. 63].

Отже, податкова політика є частиною бюджетної політики та невід'ємною частиною фіскальної політики. Таким чином, податкова політика вимагає вирішення економічних і соціальних питань, які визначають її зміст і напрямки. Податкова політика – це всі державні рішення щодо оподаткування громадян і підприємств. Податкова політика – визначення цілей і формування податкової системи та методів їх досягнення, у тому числі забезпечення надходжень до державного бюджету для виконання поставлених завдань.

Існують різноманітні визначення поняття «податкова політика», які можна поділити на три групи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сутність поняття «податкова політика»

Тлумачення	Зміст
1	2
1. Спрощене тлумачення податкової політики	– податкова політика – це система заходів, які проводяться державою у сфері податків, складова частина фіскальної політики; – податкова політика – це система заходів, які проводяться державою у сфері податків та оподаткування; – податкова політика – це комплекс заходів у сфері податків, вкладених у досягнення будь-яких цілей.
2. Змістовно розгорнуті визначення, що включають цілі податкової політики	– податкова політика – це комплекс заходів у сфері оподаткування, вкладених у досягнення цілей поповнення бюджету держави; – податкова політика – це сукупність економічних, фінансових і правових заходів держави, вкладених у формування податкової системи країни з метою забезпечення фінансових потреб держави, окремих соціальних груп суспільства, і навіть розвитку економіки країни з допомогою перерозподілу фінансових ресурсів; – податкова політика – це сукупність здійснюваних державою заходів, спрямованих забезпечення своєчасної та повної сплати податків і зборів, в обсягах, що дозволяють йому повне фінансування; – податкова політика є взаємопов'язану сукупність правових та організаційних засад і заходів у сфері податкових відносин, які забезпечують, по-перше, формування фінансових ресурсів, необхідних державі для виконання взятих на себе функцій і надають, по-друге, регулюючий вплив на процеси соціально-економічного розвитку.

Продовження табл. 1.1

1	2
3. Розширювальне тлумачення податкової політики	– податкова політика – це складова частина економічної політики, спрямована на формування податкової системи, що забезпечує економічне зростання, що сприяє гармонізації економічних інтересів держави та платників податків з урахуванням соціально-економічної ситуації у країні; – податкова політика – це складова частина соціально-економічної політики держави, орієнтована формування такої податкової системи, яка стимулюватиме накопичення і раціональне використання національного багатства країни, сприяти гармонізації інтересів економіки та й тим самим забезпечувати соціально-економічний прогрес суспільства.

Джерело: складено за [14; 18]

Отже, визначення податкової політики, що містяться у другій групі, є найбільш оптимальними, оскільки охоплюють не лише механізм реалізації, а й мету податкової політики. У зв’язку з цим, податкова політика являє собою сукупність правових дій органів влади та управління, що визначають цілеспрямованість практики застосування податкових законів та економічну поведінку платників податків для формування та розподілу фінансових ресурсів.

Функції податкової політики показано на рис. 1.2.

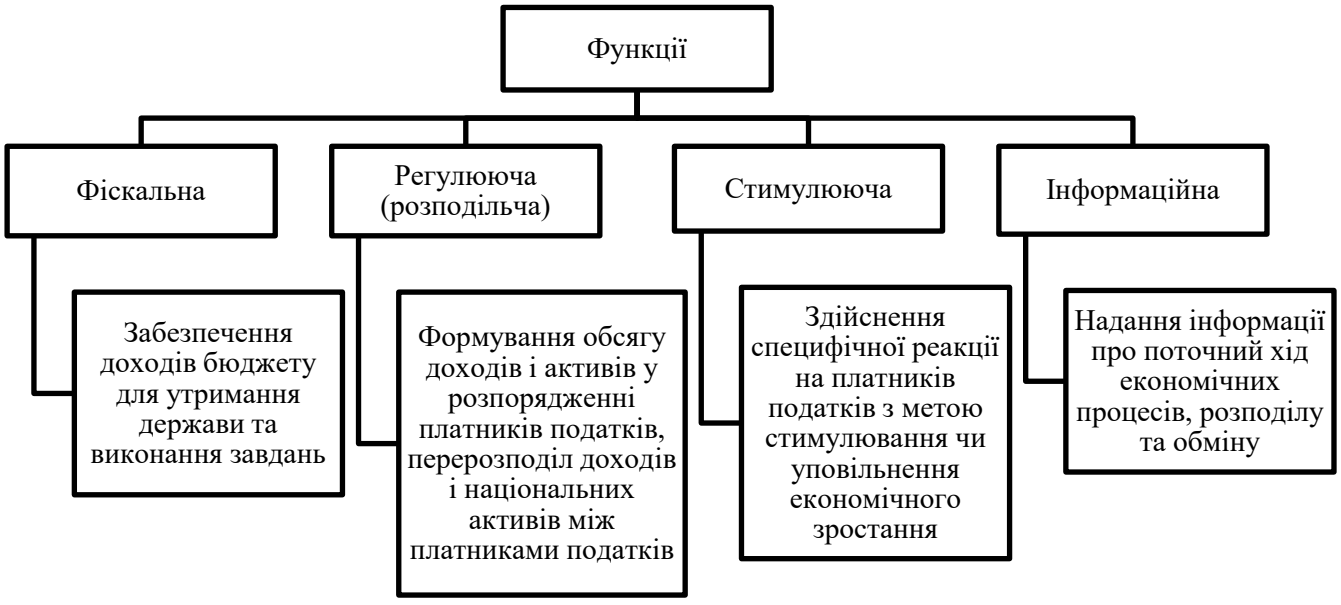

Рис. 1.2. Функції податкової політики держави

Джерело: складено за [4; 14; 19]

Також виділяють наступні види податкової політики:

1) Пасивна політика – політика, заснована на автоматичних економічних стабілізаторах і ринкових механізмах пристосування цін і доходів до змін економічної ситуації. Такий тип податкової політики не вимагає від уряду заходів прямого втручання.

2) Активна політика – фіскальна політика, що базується на відповідних заходах втручання з боку тих, хто має владу, метою якої є постійний вплив на загальний попит в економіці.

3) Прозора податкова політика, для якої необхідні такі умови:

– визначення завдань податкової політики;

– використання максимально точно визначених інструментів, які відповідатимуть поставленим перед ними цілям;

– всі податкові зобов'язання повинні мати чітко визначену правову основу;

– податкове законодавство має бути чітким і зрозумілим;

– інформація про політику, що проводиться, має бути достовірною та загальнодоступною;

– спосіб політики має бути публічним і представляти послідовну коротко- або середньострокову стратегію - будь-які зміни мають бути обґрунтовані та публічно оголошені завчасно;

– довіра до політики збільшить стабільність використовуваних рішень.

Податкова політика є найважливішим економічним інструментом, що стимулює та регулює виробництво та забезпечення соціальних гарантій. З метою забезпечення єдності суспільних, корпоративних та особистих економічних інтересів держава формує свою податкову політику на основі таких принципів:

1) Стійкість податкової системи.

2) Незалежне оподаткування виробників всіх галузей та форм власності.

3) Рівне розподіл податкового навантаження для різних категорій платників із рівним рівнем доходу.

4) Однакові умови оподаткування для підприємців, зайнятих у виробництві та споживачів.

Виходячи із зазначеного, слід виділити цілі та задачі податкової політики держави (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Цілі та завдання податкової політики держави

Цілі податкової політики	фіскальна – забезпечення податкових надходжень з найменшими можливими витратами на збір і без негативних побічних ефектів
	економічна – забезпечення найкращого економічного розвитку при збереженні питомих податкових надходжень до державного бюджету
	соціальна – забезпечення належних умов життя суспільства при збереженні певних податкових надходжень до державного бюджету
Основні завдання податкової політики держави	економічні: подолати інфляційні процеси, зменшити дефіцит бюджету, збалансувати бюджети різних рівнів та ін.
	соціальні: забезпечити зайнятість населення, стимулювати зростання доходів та рівня життя населення, перерозподілити національний дохід на користь найменш захищених верств населення
	завдання оптимізації податкових вилучень: досягти паритету у сфері оподаткування між громадськими, корпоративними та особистими економічними інтересами у сфері оподаткування

Джерело: складено за [20; 26]

Таким чином, сучасна податкова політика держави спрямована на забезпечення формування фінансових ресурсів, необхідних державі для виконання взятих на себе функцій (оборона країни, охорона правопорядку та національна безпека, система управління країною, економіка, соціальне забезпечення). Поряд з цим податкова політика держави покликана надавати регулюючий вплив на поведінку суб'єктів господарювання (у галузях економіки, у сфері малого та середнього бізнесу, інвестиційно-інноваційній сфері тощо) та громадян, які є платниками податків.

Створення ефективної та справедливої податкової системи є не простим завданням, особливо для тих, хто прагне більшої інтеграції в міжнародну економіку країн, що розвиваються. Ідеальна податкова система у цих країнах має забезпечити необхідні доходи, уникаючи надмірного державного запозичення, причому це має

здійснюватися без зниження економічної діяльності та без надто значного відхилення від податкових систем в інших країнах.

Податкова політика як невід'ємна частина державної економічної політики має бути орієнтована на гармонізацію економічних інтересів усіх учасників податкових відносин, і насамперед держави та платників податків. У міру розвитку держави має відбуватися переосмислення основних напрямів податкової політики, удосконалення інструментів та механізмів її реалізації.

1.2 Фактори впливу податкової політики на економічний розвиток держави

Економіка кожної країни є дуже складною системою, в якій існують численні взаємозв’язки між явищами, які її створюють і різним чином впливають на неї. Одним із елементів, який відіграє значну роль у формуванні процесів, що відбуваються в економіці, є податки, а точніше їх рівень, структура тощо, визначені в рамках податкової політики.

Точно визначити вплив податкової політики на функціонування економіки, як і на інші її елементи, неможливо через зазначену вище складність і взаємозв’язаність явищ і елементів, що в ній відбуваються. Тим не менш, слід вказати на вплив податкової політики на економічні процеси. Існує загальна думка, що податкова політика уряду має значний вплив, серед іншого, на:

– економічне зростання;

– підприємництво (вартість робочої сили, безробіття, розвиток сектору малого та середнього підприємництва);

– функціонування «сірої зони» або «тіньової економіки».

До чинників економічного зростання належать [38, с. 64]:

– внутрішній і зовнішній попит;

– інвестиційні витрати залежно від рівня заощаджень, нагромадження, а за відсутності внутрішнього капіталу – і від рівня притоку іноземного капіталу;

– науково-дослідна та дослідно-конструкторська робота.

На всі ці фактори прямо чи опосередковано впливає податкове навантаження. З огляду на внутрішній попит, він тісно залежить від рівня податків (як непрямих, так і прямих) [38]. При однаковому рівні доходів населення маніпулювання податками «вгору» або «вниз» сприяє потенційному зниженню або збільшенню внутрішнього попиту, який визначається сумою доходів населення за вирахуванням податків, належних державі. Твердження про те, що зміна податкового тягаря призведе до потенційних змін попиту, є виправданим, оскільки частина доходу на певному рівні зберігається. З економічної точки зору важливі обидва рівень внутрішнього попиту, що створює обсяг виробництва, а також рівень заощаджень, що визначає рівень інвестицій. Споживчий та інвестиційний попит визначає обсяг вироблених товарів і послуг, а отже, і обсяг ВВП. У свою чергу, внутрішні заощадження визначають розмір накопичень і повинні становити основу для фінансування інвестиційних витрат. Уряду слід докладати зусиль для постійного збільшення заощаджень, оскільки їх рівень все ще є занадто низьким, враховуючи стан економіки та її інвестиційні потреби. Якщо дії уряду спрямовані на зниження процентних ставок, то вони не стимулюють заощадження, навпаки, запровадження нового виду податку (з постійним зниженням процентних ставок) означає, що незабаром суспільство може почати платити податок на «зменшення реальної вартості своїх заощаджень».

Збільшення заощаджень стає можливим при зростанні наявних доходів населення, чого можна досягти шляхом збільшення доходів або зниження податкового тягаря. Збільшення доходу здається майже неможливим за поточної ефективності роботи. Тому його збільшення може відбутися лише внаслідок зменшення прямого оподаткування доходів населення. Однак дії уряду йдуть прямо в протилежному напрямку.

Збільшення заощаджень повинно призвести до збільшення інвестицій, що дозволить не тільки замінити активи, але й збільшити їх ресурси. Це дасть змогу проводити необхідні модернізаційні та інноваційні роботи на підприємствах, покращуючи співвідношення вартості основних фондів із чисельністю працівників [38].

Найбільшим бар'єром, що обмежує діяльність підприємств (окрім недостатнього попиту), є занадто високе податкове навантаження, а найбільшим бар'єром, що обмежує інвестиції підприємств, є недостатній прибуток [41, с. 214]. Саме зниження прямого оподаткування має призвести до покращення інвестиційного клімату. Серед елементів, що впливають на економічну діяльність інвесторів, головну роль відіграють: економічне зростання, рівень інфляції та безробіття, податкові ставки, доступ до нерухомості, умови торгівлі, економічна та соціальна інфраструктура, кваліфікація працівників, а також ставлення суспільства та влади до іноземного капіталу. Іноземні інвестори найкраще оцінять динамічне економічне зростання (за винятком минулого року) як висока кваліфікація та мотивація управлінського персоналу [39, с. 8]. Однак існує багато критики щодо рівня оподаткування, який не заохочує інвесторів вкладати свої кошти в іншу країну. Сприятливі інвестиційні умови в тій чи іншій країні змушують її залучати іноземний капітал і, таким чином, масштаби інвестицій перевищують рівень, який визначається обсягом внутрішніх заощаджень. Низькі податки, прості правила та стабільне законодавство стимулюватимуть іноземні компанії інвестувати. Фактором розвитку можуть бути інвестиції іноземних компаній країни, особливо за відсутності достатнього внутрішнього капіталу. Важливішим стимулом до інвестування іноземних коштів є так звана податкова конкуренція. Тому значна кількість країн застосовує податкові пільги до іноземних інвесторів.

Серед зазначених факторів лише науково-дослідна та дослідно-конструкторська робота залежить від обсягу надходжень до бюджету, які значною мірою залежать від рівня податкового навантаження. Тому збільшення податків може виявитися вигідним з точки зору збільшення витрат на дослідження та

розробки. Проте не варто забувати, що зростання податкового навантаження не підтверджується зростанням надходжень до бюджету. Навпаки, існує думка, що деякі платники податків, які приховали свої доходи через занадто високий рівень оподаткування, починають сплачувати податки після їх зменшення. Крім того, збільшення надходжень до бюджету може, але не обов'язково, безпосередньо призвести до збільшення витрат на дослідження та розробки. Багато підприємств, однак, не можуть генерувати кошти для цієї мети. Отже, витрати на наукові дослідження та розробки також постійно зменшуються. Якщо припустити, що соціально-економічний розвиток знаходиться в жорсткій залежності від впровадження технічних, технологічних та організаційних інновацій, то при такому рівні роботи в цій сфері держава не має шансів прискорити темпи розвитку.

Існуюча точка зору про те, що в результаті зниження податкових ставок економічне зростання стане більш динамічним, тобто збільшиться наявний дохід населення, що автоматично призведе до збільшення інвестицій в економіку, збільшення кількості робочих місць тощо. Ця точка зору не зовсім вірна. Якби це було так, економіки окремих країн не мали б багатьох проблем, з якими вони зараз стикаються. Звичайно, можна навести приклади наслідок зниження податків економіки країн почали динамічно розвиватися, наприклад, Ірландія та інші, але дії урядів цих країн не обмежувалися лише змінами податкової політики.

Розвиток підприємництва, як і можливості економічного зростання, залежить, серед іншого, від податкової політики держави. Високий податковий тягар буде перешкоджати спробам почати та вести бізнес через необхідність «поділитися» з вами результати вашої роботи. Високі податки не сприяють створенню робочих місць, а отже, ліквідації небажаного соціального явища безробіття. Вони також є перешкодою для розвитку сектору малого та середнього підприємництва. Різні види підприємницьких організацій вбачають у зменшенні податкового тягаря та спрощенні податкової системи чинник розвитку підприємництва та скорочення безробіття.

Зменшення оподаткування прямого доходу також може вплинути на розмір витрат роботодавця, пов'язаних із працівниками. Досить згадати, що окрім виплаченої винагороди роботодавець також змушений сплачувати частину зарплати працівника у вигляді внесків та прибуткового податку (поріг 19,5%). Високі витрати на робочу силу відлякують роботодавців від збільшення зайнятості, змушуючи їх наймати переважно низькокваліфікованих працівників, використовувати прості, неефективні методи виробництва або переходити до капіталомістких технологій. Це залежить головним чином від того, як структуровано зростання зайнятості для роботодавців порівняно з капітальними інвестиціями. Високий рівень заробітної плати перешкоджає створенню нових робочих місць, але помірна заробітна плата заохочує їх. Під час збільшення зайнятості роботодавець стикається зі збільшенням витрат, пов'язаних із заробітною платою нових працівників працівникам також для різних інших тягарів (виплати заробітної плати). Вони становлять так званий податковий клин, що відокремлює роботодавця від працівника. Розширення цього клину обмежує попит на робочу силу і тим самим сприяє збільшенню безробіття [37, с. 49]. Це особливо ясно, коли заробітна плата є жорсткою, тобто вони не реагують на зростання соціальних витрат. Це відбувається, коли вони під контролем сильних профспілок.

Підприємства в ринковій економіці можуть прагнути досягти своїх цілей зростання та прибутку, використовуючи різні комбінації капіталу та праці. Вони можуть вибрати капіталомісткі методи виробництва, створюючи мало робочих місць, або вони можуть вибрати трудомісткі методи. Цей вибір має велике значення для розвитку зайнятості та безробіття в даній країні, але він залежить від умов, створених економічною політикою, зокрема податковою. Країна, яка має вирішити проблему, щоб забезпечити роботою велику кількість людей (наближається демографічний бум), вона повинна проводити політику, яка сприятиме інвестиціям, які створюють нові робочі місця.

Згідно з демографічними прогнозами, у найближчі 10 років кількість людей працездатного віку зросте більш ніж на 2 млн. осіб [9, с. 30]. Це будуть молоді

люди, які – якщо не вжити заходів щодо заохочення підприємців до створення робочих місць – опиниться під загрозою безробіття. Щоб підвищити готовність роботодавців створювати робочі місця, слід зменшити навантаження на заробітну плату, щоб зробити її більш гнучкою. Щоб покоління, яке виходить на ринок, мало роботу, необхідно провести глибокі реформи державних фінансів, податків і ринку праці, тоді розвиток і створення робочих місць відбуватимуться швидше. Вдається необхідним виділити наявні кошти на покращення стану матеріальної інфраструктури та інвестувати в людський капітал, оскільки це фундаментальні фактори, які визначатимуть можливості розвитку польської економіки [40].

Гальмом для розвитку малого та середнього підприємництва також є високе пряме оподаткування доходів. Це пов’язано з тим, що більшість осіб, які займаються малими чи середніми підприємствами, сплачують податок на прибуток відповідно до закону про податок з доходів фізичних осіб.

Негативним ефектом високої вартості робочої сили та високого рівня фіскалізму, про які йшлося вище, є працевлаштування нелегальних працівників, а також ведення господарської діяльності поза сферою легальної діяльності. Зниження податкових ставок і спрощення податкового законодавства має призвести до зменшення розміру «сірої зони» в економіці. Це було б пов’язано, по-перше, з тим, що платники податків не будуть каратися вищими податками за підвищення продуктивності праці, що повинно призвести до зменшення тенденції до приховування доходів. По-друге, має зменшитися відносна вигода від приховування доходу, тобто збільшиться ризик «нещасності» (тому що нормативи стануть простішими), а вигоди від використання нормативів зменшаться (бо ставки будуть нижчими). Прикладом того, як працює цей механізм, є Фінляндія. Зниження ставок податку на прибуток підприємств з 60% до 28% призвело до більш ніж 6-кратного збільшення доходів від цього податку протягом п'яти років (1992-1997).

Також очікується, що одним із ефектів реформи може стати зростання участь відносно заможніших верств населення у формуванні доходів державного бюджету. Досвід США це підтверджує. Податкова реформа, проведена в США в

1981-1986 роках, включала, серед іншого: про зниження найвищої ставки податку з 50% до 28%. У результаті цього частка найбагатших платників податків у загальних надходженнях до бюджету від ПДФО зросла на понад 43%. Зниження податкових ставок не буде має призвести до зменшення надходжень до бюджету. Платники податків перестають приховувати свої доходи, тому що це їм невигідно, і водночас темпи зростання їхніх доходів збільшуються, оскільки вони мають більші інвестиційні можливості [40].

Проте чи є низькі податки «ліками» від усіх проблем, з якими стикаються сучасні економіки, включно з польською? Відповідь на це питання здається простим. Якби це було так, рівень податків був би знижений, а окремі країни динамічно розвивалися б, досягаючи задовільного рівня економічного зростання, зайнятості тощо. Слід зазначити, що уряди країн, які борються з проблемою уповільнення економічного зростання, вжито заходів, спрямованих на зменшення та спрощення податків. Однак український уряд не дотримувався перевірених рішень інших країн у сфері податкової політики та запровадив інші рішення, які загалом зводилися до забирання грошей у багатих і передача їх малозабезпечені (у вигляді трансфертів). Оцінити це рішення можна буде лише через кілька років. Тоді з’ясується, чи дії, вжиті для запобігання кризі державних фінансів, були ефективними для відновлення економіки.

Таким чином, за підсумками першого розділу слід зробити висновок, про те, що податкова політика є частиною бюджетної політики та невід’ємною частиною фіскальної політики, вона. вимагає вирішення економічних і соціальних питань, які визначають її зміст і напрямки та є всіма державними рішення щодо оподаткування громадян і підприємств.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

2.1 Аналіз податкової політики України за 2019-2023 рр

В історії розвитку суспільства ще жодна держава не змогла обійтися без податків, бо для виконання всіх своїх функцій задоволення колективних потреб йому необхідно конкретна сума коштів, які можна зібрані лише з допомогою податків. Податки висловлюють обов'язок усіх юридичних та фізичних осіб, одержують доходи, брати участь у формуванні державних фінансових ресурсів. Внаслідок цього податки виступають найважливішою ланкою фінансової політики держави в сучасних умовах.

Податкова політика держави є одним із найефективніших регуляторів розвитку економіки. Досвід ринкових реформ в Україні свідчить про низьку ефективність податкових важелів стимулювання конкурентоспроможності економіки та недостатню увагу з боку влади на використання податкових регуляторів, які є засобами впливу на економічну кон'юнктуру, на темпи зростання виробництва та інвестицій, попит та пропозицію тощо. Податкова політика є частиною бюджетної політики та невід'ємною частиною фіскальної політики і тому податкова політика вимагає вирішення економічних і соціальних питань, які визначають її зміст і напрямки. Податкова політика – це всі державні рішення щодо оподаткування громадян і підприємств. Податкова політика – визначення цілей і формування податкової системи та методів їх досягнення, у тому числі забезпечення надходжень до державного бюджету для виконання поставлених завдань.

Точно визначити вплив податкової політики на функціонування економіки, як і на інші її елементи, неможливо через зазначену вище складність і взаємозв'язаність явищ і елементів, що в ній відбуваються. Тим не менш, слід

вказати на вплив податкової політики на економічні процеси. Існує загальна думка, що податкова політика уряду має значний вплив, серед іншого, на економічне зростання; підприємництво (вартість робочої сили, безробіття, розвиток сектору малого та середнього підприємництва); функціонування «сірої зони» або «тіньової економіки». До чинників економічного зростання належать:внутрішній і зовнішній попит; інвестиційні витрати залежно від рівня заощаджень, нагромадження, а за відсутності внутрішнього капіталу – і від рівня притоку іноземного капіталу; науково-дослідна та дослідно-конструкторська робота [3].

Діюча в країні податкова політика має значний вплив на розвиток підприємства, ринкових відносин та загального економічного стану розвитку господарських відносин в країні. Розвиток підприємництва, як і можливості економічного зростання, залежить, серед іншого, від податкової політики держави. Високий податковий тягар буде перешкоджати спробам почати та вести бізнес через необхідність «поділитися» з вами результати вашої роботи. Високі податки не сприяють створенню робочих місць, а отже, ліквідації небажаного соціального явища безробіття. Вони також є перешкодою для розвитку сектору малого та середнього підприємництва. Різні види підприємницьких організацій вбачають у зменшенні податкового тягаря та спрощенні податкової системи чинник розвитку підприємництва та скорочення безробіття [1].

Податки є основним джерелом дохідної частини бюджету України. В табл. 2.1 представлено частку податкових надходжень в загальних доходах зведеного бюджету України у 2019-2023 рр.

Останні п’ять років доходи зведеного бюджету зросли на 167,66%. Податкові надходження при цьому зросли на 403768,1 млн. грн. або на 50,49%, що обумовлено зростанням податкових відрахувань в бюджет країни від підприємств. Питома вага податкових надходжень в доходах бюджету у 2021 р. мала найбільше значення – 87,5%. З 2022 року значення впало до 53,14%, та до 45,04% у 2023 році. Це свідчить про згортання діяльності багатьох підприємств та зменшення бази оподаткування суб’єктів господарювання.

Таблиця 2.1

Податкові надходження в складі доходу зведеного бюджету України у 2019-2023 рр., млн. грн.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення, млн. грн.	Приріст, %
Доходи зведеного бюджету	998279	1076017	1296853	1787396	2671998	1673719	167,66
Податкові надходже-ння	799776	851116	1107091	949764	1203544	403768	50,49
Питома вага податкових надходжень в доходах зведеного бюджету, %	80,12	79,1	85,37	53,14	45,04	-35,08	х

Джерело: складено за даними [2]

Податкові надходження до бюджету України протягом 2019-2022 рр. показані на рис. 2.1.

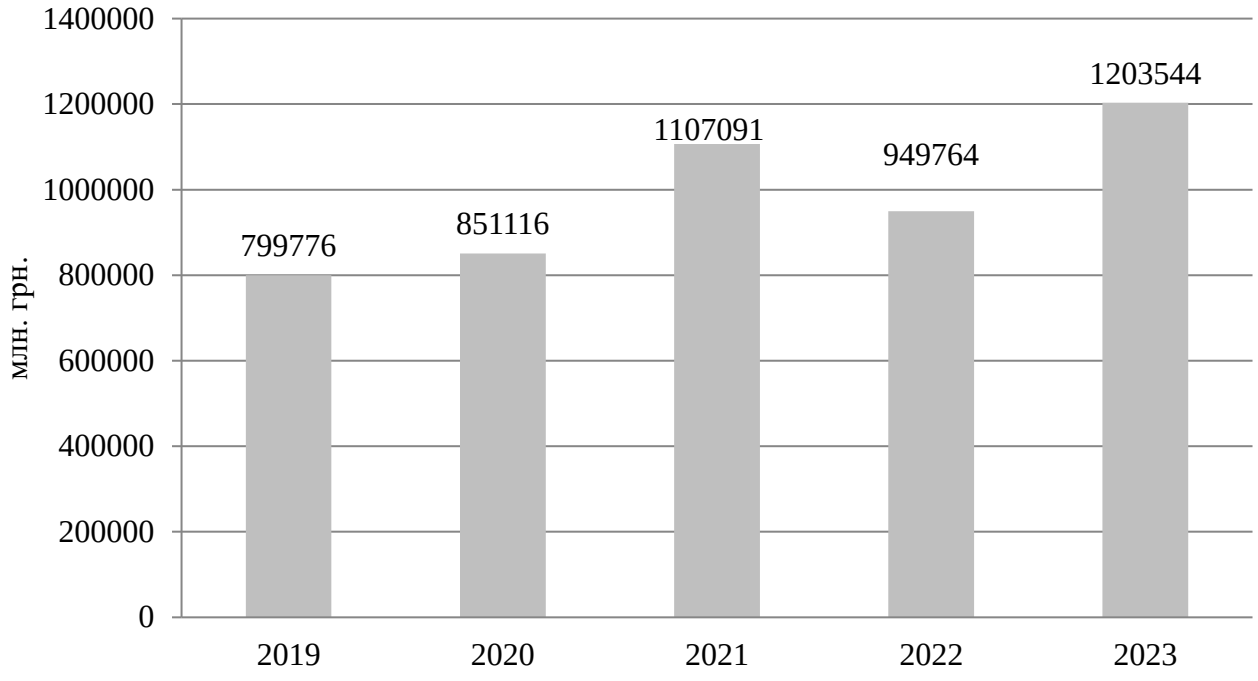

Рис 2.1. Динаміка обсягів податкових надходжень в зведений бюджет України у 2019-2023 рр., млн. грн.

Джерело: складено за даними [21]

За наведеними даними встановлено, що протягом 2019-2021 рр., тобто до 2021 року включно, податкові надходжень в бюджет мали динаміку зростання, їх величина у передвоєнний рік склала 1107090,9 млн. грн. За підсумками 2022 р., коди сталось повномасштабне вторгнення, податкові надходження скоротились на 157326,5 млн. грн. та склали 949764,4 млн. грн. У 2023 році їх величина була збільшена та склала 1203544,1 млн. грн., що перевищило показник 2021 року (до повномасштабного вторгнення).

Слід звернуть увагу на частку податкових надходжень у доходах зведеного бюджету (рис. 2.2).

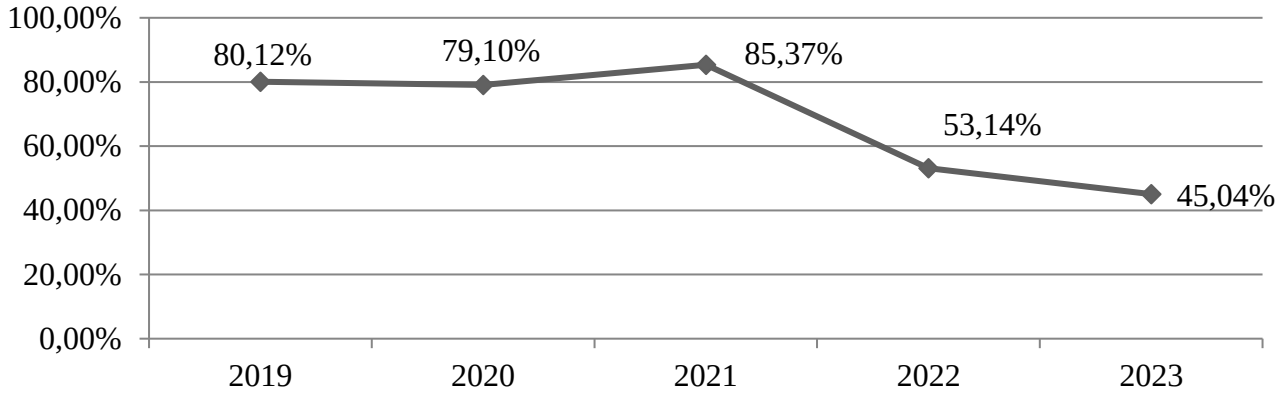

Рис. 2.2. Частка податкових надходжень у зведеному бюджеті України у 2019-2023 рр., %

Джерело: складено за даними [21]

Найбільшою частка податкових надходжень у зведеному бюджеті України була у 2021 році і складала 85,37%. За підсумками 2022 року вона скоротилась до 53,14%. А у 2023 році – до 45,04%. Тому можна зробити висновок, що за тенденції зростання податкових надходжень у доходах бюджету у 2023 році спостерігається зниження її частки, що не є свідченням покращення структури доходів зведеного бюджету за рахунок збільшення податкових надходжень, адже їх питома вага знижується.

За видами податків їх динаміка в складі зведеного бюджету України за 2019-2023 рр. показана в 2.2.

Таблиця 2.2

Податкові надходження за видами податків у 2019-2023 рр., млн. грн.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення, млн. грн.	Приріст, %
Всього податкові надходження у зведений бюджет	1070321,8	1136687,2	1453804,1	1343225	1638085	567763,2	53,05
Прямі податки (податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості)	392775,2	413579	513630	551234,4	655633,4	262858,2	66,92
Непрямі податки (акцизи, мито, ПДВ)	545852,5	584912,3	754967,6	638681,5	811102,9	265250,4	48,59
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	52024,9	57112,6	89318,5	64106	66310	14285,1	27,46
Місцеві податки та збори	73575,3	75686,2	89896,6	84305,1	100008,8	26433,5	35,93
Інші податки та збори	6093,9	5397,1	5991,4	4898	5029,9	-1064	-17,46

Отже, за останні п’ять років непрямі податки мали найбільший приріст – на 66,92% або на 262858,2 млн. грн. Непрямі податки зросли на 48,59% або на 265250,4 млн. грн. Місцеві податки зросли на 35,93%, а рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів зросла на 27,46% або на 14285,1 млн. грн. Зниження показують тільки інші податки на збори.

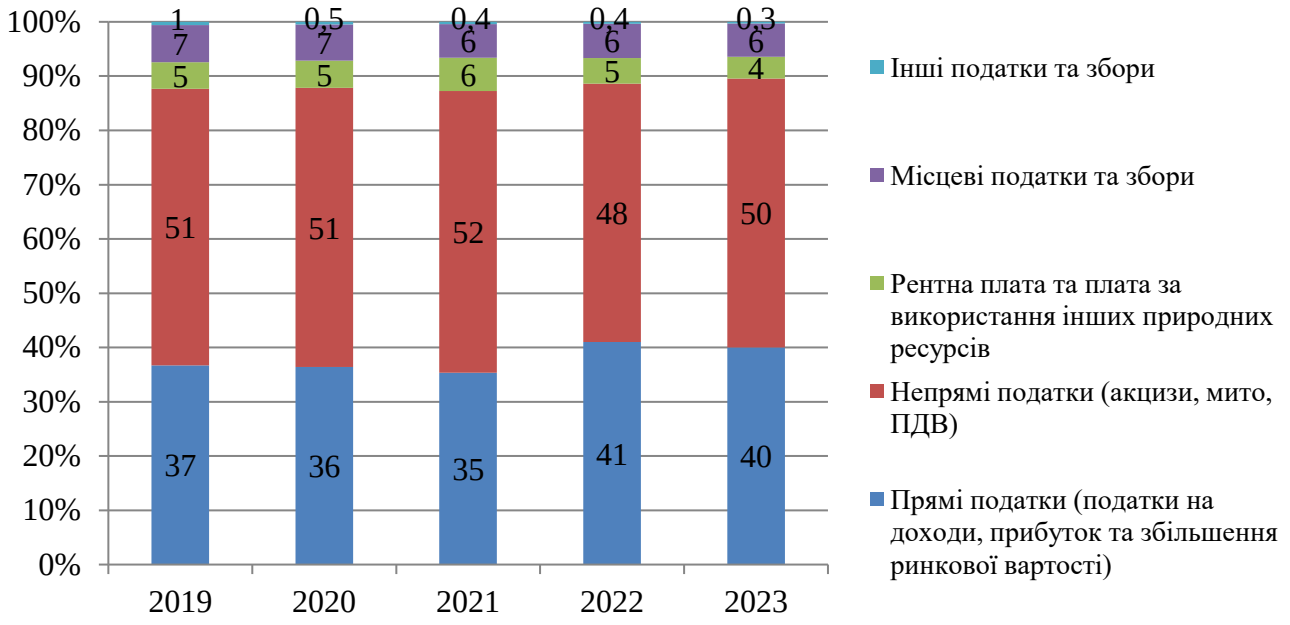

Рис. 2.3. Податкові надходження за видами податків у 2019-2023 рр., %

Джерело: складено за даними [21]

За питомою вагою переважають непрямі податки, їх частка за досліджуваними роками або наближена за роками до 50%, або перевищує 50%. Непрямі податки повністю виконують фіскальну функцію податку, тобто забезпечує бюджет значним обсягом фінансових ресурсів.

Також проаналізовано частку прямих та непрямих податків у ВВП.

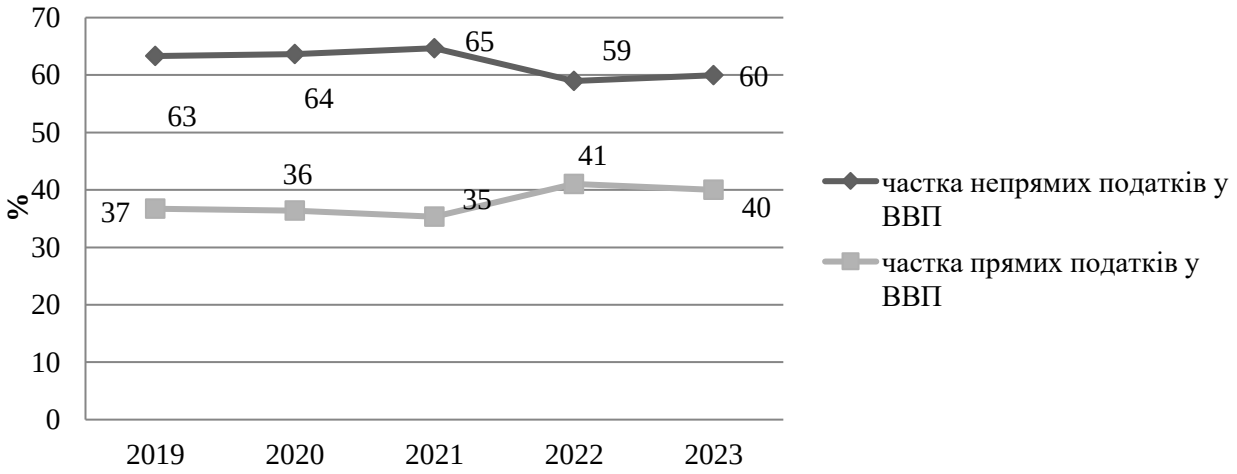

Рис. 2.4. Частка прямих та непрямих податків у ВВП, у 2019-2023 рр., %

Джерело: складено за даними [21]

Виходячи з наведених даних простежується наочна довгострокова тенденція збільшення частки непрямих податків в структурі валового внутрішнього продукту разом з податком на доходи фізичних осіб.

Динаміка деяких прямих і непрямих податків показана в табл. 2.3, на підставі якої розрахована їх частка у ВВП за 2019-2023 рр.

Таблиця 2.3

Динаміка окремих податків та їх частка у ВВП 2019-2023 рр., %

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення	Приріст, %
Розмір податків, які надійшли в бюджет, млн. грн.							
ПДФО	275458,5	295107,3	349785,5	420672,6	496343	220884,5	80,19
Податок на прибуток підприємства	392775,3	118471,8	163844,5	130561,8	159290,4	-233484,9	-59,44
ПДВ	289760,4	400600,1	536489,2	467001	580797,3	291036,9	100,44
Акциз	130753,3	106681,4	172064	105215,2	175716,4	44963,1	34,39
Частка податків у ВВП, %							
ПДФО	6,93	7,04	6,41	8,10	7,59	0,66	х
Податок на прибуток підприємства	9,88	2,82	3,00	2,52	2,44	-7,45	х
ПДВ	7,29	9,55	9,83	9,00	8,88	1,59	х
Акциз	3,29	2,54	3,15	2,03	2,69	-0,60	х

За наведеними даними видно, що ПДФО за останні роки зростає на 220884,5 млн. грн. або на 80,19%; ПДВ та акциз також показують тенденцію зросту на 100,44% та 34,39% відповідно.

У структурі загального податкового навантаження частка непрямих податків протягом останніх років постійно зростає. Зокрема ПДВ – 1,59% ВВП. Частка ПДФО збільшилась на 0,66% ВВП. З огляду на це, можна зазначити, що держава в процесі формування та реалізації своєї податкової політики йде принципом перенесення найбільшої частки податкового навантаження на сумлінних та пересічних платників податків.

Непрямі податки часто критикують, посилаючись на те, що вони регресивні та недемократичні, але водночас, вони є оптимальним інструментом наповнення бюджету в умовах нестабільної економіки. Непряме оподаткування гальмує просування товару від продавця до споживача. Непрямі податки індиферентні по відношенню до виробника та продавця, за умови якості попиту та розумного підходу до ціноутворення продукту. Дані податки обтяжують ціну товару чи послуги, але за реалізації відбувається відшкодування нарахованого податку. У цьому випадку можна говорити про стимулюючу функцію непрямих податків, оскільки господарюючий суб'єкт повинен виробляти або брати на реалізацію конкурентоспроможну продукцію з позиції якості та ціни. Зважаючи на те, що непрямі податки нараховуються на сформовану ціну і є лише відображенням її фіксованої ставки, є можливість і необхідність регулювати елементи собівартості, а також прибуток для досягнення відповідного попиту на продукцію за пропонованою ціною, тим більше що зниження прямих податків сприяє цьому.

Непрямі податки, що застосовуються в умовах галопуючої інфляції, є надійнішим джерелом, ніж прямі, оскільки вони більш абстраговані від елементів ціни та нараховуються на ціну в цілому, що дає стабільне надходження доходів до бюджетної системи. Непряме оподаткування, на відміну прямого, фільтрує вторинний грошовий потік, осаджуючи до бюджетної системи частину доходів, які під прямого оподаткування. Доходи фізичних осіб, які потрапили під пряме оподаткування, може бути використані споживання, що у основному оподатковується непрямими податками.

У подальшому зниження податкових надходжень буде мати негативний вплив на економічний розвиток України. Адже при їх зниженні держава в повному обсязі не зможе профінансувати всі пріоритетні видатки вчасно та у повному обсязі: пенсії та соціальні виплати, зарплати медиків і вчителів, видатки на безпеку й оборону, на охорону здоров’я, освіту тощо.

У подальшому для забезпечення економічного розвитку держава має визначити основні напрями підвищення ефективності податкового

адміністрування, нейтралізація негативного впливу на ведення бізнесу та сприяння його економічного розвитку, а також поступова адаптація податкової системи до норм та правил Європейського Союзу.

2.2 Аналіз впливу податкової політики на економічний розвиток держави

Сьогодні економічний розвиток є важливою особливістю сучасного світу. Зростає чисельність населення, масштаби виробництва і зайнятості, національний продукт, рівень життя, збільшується вільний від роботи час - відбувається економічне зростання. При вивченні економічного розвитку, як при вивченні більшості економічних проблем, істотне значення відіграє фактор часу. З плином часу інтенсивні чинники зростання можуть стати екстенсивними. Економічне зростання вимірюється як збільшення будь-якого показника обсягу національного виробництва (ВНП, ВВП, ЧНП) за певний період часу. Може використовуватися також динаміка ВВП на душу населення. Використовуються обидва методи визначення економічного зростання залежно від поставлених цілей, але в будь-якому випадку мова йде про темпи зростання (% на рік). На думку багатьох економістів, показниками, за допомогою яких вимірюється економічне зростання, зазвичай виступає: валовий національний продукт (ВНП) або валовий внутрішній продукт (ВВП). ВВП визначається як ринкова вартість всієї виробленої кінцевої продукції і послуг в економіці за рік, де враховується тільки обсяг кінцевих товарів і послуг, створених на території даної країни.

Стан економічної системи країни може проявлятись через зростання чи падіння, що характеризується змінами макроекономічних показників, зокрема ВВП. Економічне зростання – це процес, який народжується на стадії безпосереднього виробництва, набуває стійкого характеру на інших стадіях суспільного виробництва, призводить до кількісному і якісному зміни

продуктивних сил, збільшення суспільного продукту за певний період часу і росту народного добробуту. У широкому сенсі: економічне зростання, як критерій економічного розвитку є, по своїй суті, головною складовою загальної траєкторії розвитку суспільства. У сукупності з іншими складовими (соціальними, політичними, демографічними і так далі) він визначає напрямок руху суспільства, встановлюючи характер суспільного розвитку в цілому (прогресивний, регресивний або інерційний). В кінцевому підсумку економічний зріст в країні проявляється у прирості ВВП, що відображається у прирості економічного потенціалу, а також у прирості рівня життя в країні.

В таблиці 2.4 представлено динаміку макроекономічних показників, які характеризують стан інвестиційної діяльності в Україні. Серед показників, що представлені в таблиці 2.2, – ВВП та темп його приросту, інвестицій в основні засоби за всіма секторами економіки, темпи їх приросту та частка у ВВП.

Таблиця 2.4

Показники економічного розвитку України у 2014-2020 рр., млн. грн.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення
ВВП	3974564	4194102	5459574	5191028	6537825	2563261
Темп приросту ВВП (цепний), %	1	5,52	30,17	-4,92	25,94	х
Податкові надходження	799776	851116	1107100	949764	1203544	403768
Темп приросту ВВП (цепний), %	1	6,42	30,08	-14,21	26,72	х

Джерело: складено за даними [21]

ВВП має стійку тенденцію зросту: його величина у 2023 р. на 2563261 млн. грн. більше за величину у 2019 році. У 2021 році величина ВВП на 30,17% більше за величину 2020 році. У 2022 році величина ВВП на 4,92 % менше за величину 2021 року. Негативні зміни відбулись у 2022 році. За підсумками 2023 року величина ВВП зростає і складає 6537825 млн. грн. Відновлення економіки в умовах

активних бойових дій, високих безпекових ризиків та терористичних атак є значним результатом.

На зростання ВВП вплинуло багато чинників, зокрема збільшення валової доданої вартості у ІТ-галузі відновилося після минулорічного падіння – загалом темпи зростання цієї галузі були третіми за розміром (її випереджали лише сектори будівництва та переробної промисловості). Це, зокрема, може пояснюватися оборонними потребами та розвитком державних електронних послуг. Надсприятливі погодні умови в минулому році зумовили рекордну врожайність більшості сільськогосподарських культур і відповідно збільшення врожаїв порівняно з 2022 роком. У результаті валової доданої вартості сільського господарства повернулася до зростання. Водночас розбудова альтернативних експортних шляхів посприяла відновленню транспортної галузі та разом із пожвавленням споживчого попиту підтримала зростання сектору торгівлі. Збільшення приватного споживання також підтримало низку секторів послуг, зокрема готельний та ресторанний бізнес.

Податкові доходи бюджетної системи (розраховуються як сума надходжень усіх податків і зборів) у частці ВВП знизилися порівняно з 2019 (рис. 2.3).

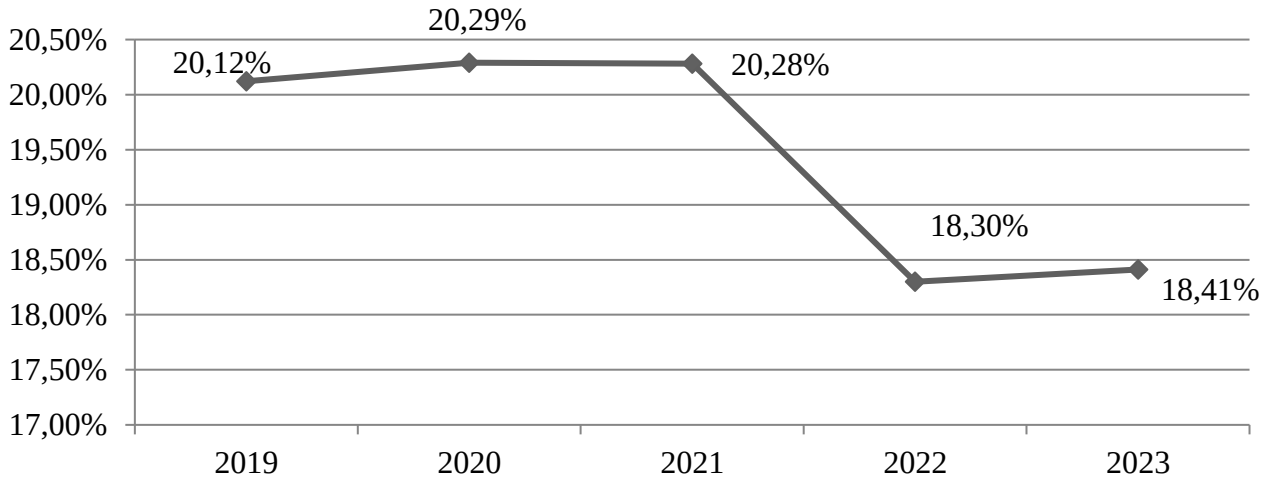

Рис. 2.3. Частка податкових надходжень у ВВП України у 2019-2023 рр., %

Джерело: складено за даними [21]

Якщо суб'єкти економічної діяльності покращили свою діяльність, відповідно зростають і податкові доходи. Так, у 2023 р. податкові надходження зросли на 26,72% у порівнянні до попереднього року. Спостерігаючи за зміною показників ВВП та податкових надходжень, відмічено їх значний зріст у 2021 році, одночасний спад у 2022 році та зростання у 2023 році.

Для визначення впливу податкової політики на економічний розвиток держави побудовано економіко-математичну модель взаємозалежності економічного зростання від податкової політики, зокрема податкових надходжень, та застосовано кореляційний аналіз. Так, за допомогою програмного за стосунку Microsoft Excel виконано розрахунок залежності валового внутрішнього продукту від податкових надходжень в бюджет із використанням коефіцієнта кореляції Пірсона та функції «PEARSON» з наступними характеристиками:

$$\text{PEARSON(масив 1; масив 2)}, \qquad (2.1)$$

де масив 1 – діапазон даних для першої змінної (валовий внутрішній продукт);

масив 2 – діапазон даних для другої змінної (податкові надходження).

Розрахунок виконано за даними табл. 2.2 (див рис. 2.4).

	A	B	C	D
16		ВВП, млн. грн	Податкові надходження, млн. грн.	PEARSON (B17:B21;C17:C21)
17	2019	3974564	799776	0,96977369
18	2020	4194102	851116	
19	2021	5459574	1107100	
20	2022	5191028	949764	
21	2023	6537825	1203544	

Рисунок 2.4 – Розрахунок залежності ВВП від податкових надходжень у Microsoft Excel

Джерело: розраховано за даними [21]

Як бачимо, між величиною ВВП та податковими надходженнями існує досить сильна позитивна кореляція, адже коефіцієнт кореляції складає 0,9698. Таким чином, на практиці величина ВВП залежить від податкових надходжень; у свою чергу із зростанням обсягів ВВП можливо зростання податкових надходжень. Тобто модель доводить, що між цими показниками є прямий зв’язок.

Таким чином, за допомогою кореляційно-регресійного аналізу було доведено, що на темпи економічного росту України зміна податкових надходжень має безпосередній вплив. Економічний розвиток не можливий без розвитку підприємництва та податкових надходжень в бюджет.

На макроекономічному рівні податковий тягар (податковий гніт) – це узагальнений показник, що характеризує роль податків у життя нашого суспільства та визначається як ставлення загальної суми податкових зборів до сукупного продукту. Іншими словами, податковий тягар відображає ту частину виробленого суспільством продукту, що перерозподіляється у вигляді бюджетних механізмів [8].

Кожна організація має право використовувати законодавчо дозволені методи, способи та прийоми для максимального скорочення своїх податкових зобов'язань перед державою. Оптимізація податкового навантаження – одна із найважливіших складових податкового планування в організаціях. Таке планування проводиться з метою мінімізації податкових платежів та підвищення обсягу обігових коштів організації. Результатом реалізації цих цілей є збільшення реальних можливостей організації для подальшого розвитку та підвищення ефективності його діяльності.

За рахунок зниження податкового навантаження шляхом пошуку найбільш раціональних способів зниження податкових зобов'язань у організації з'являються додаткові можливості для максимального збільшення прибутковості фінансово-господарської діяльності. Тому показник податкового навантаження є важливим елементом податкового регулювання діяльності організацій.

Показник податкового навантаження організацій у середньому по країні та за галузями та видами діяльності необхідний і державі, яка прагне побудувати таку

податкову систему, яка, з одного боку, забезпечуватиме потреби держави у своїх витратах, а з іншого – збільшуватиме стимули для платників податків, спонукаючи їх до активної підприємницької діяльності та постійному пошуку шляхів підвищення ефективності своєї фінансово-господарську діяльність. Тому показник податкового навантаження можна як індикатор якості податкового адміністрування [4].

Як показав аналіз середньостатистичних показників податкового навантаження за основними видами економічної діяльності (табл. 2.5), середнє податкове навантаження по країні становить 11,6%.

Таблиця 2.5

Показники податкового навантаження суб'єктів господарювання за основними видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Податкове навантаження, %
Всього	22,43
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	25,5
Рибальство, рибництво	23,7
Видобуток корисних копалин	45,1
Переробні виробництва	27,2
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	17,0
Будівництво	21,9
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, побутових виробів	23,8
Готелі та ресторани	20,7
Транспорт та зв'язок	21,7
Операції з нерухомим майном, оренда та надання послуг	18,2
Освіта	12,6
Охорона здоров'я та надання соціальних послуг	17,4
Надання інших комунальних, соціальних та персональних послуг	16,8

Джерело: складено за даними [21]

Найвищий рівень податкових вилучень у виручці на підприємствах, які видобувають корисні копалини – 45,1%, а підприємства, які видобувають паливно-енергетичні корисні копалини, віддають бюджету 49,4% своєї виручки. Ці організації сплачують додатковий платіж – податку видобуток корисних копалин, який залежить від обсягу видобутих ресурсів. Також високою є податкове

навантаження у сфері переробних виробництв та сільського господарства, оптової та роздрібної торгівлі, транспорту та зв’язку. Показник податкового навантаження суттєво нижчий на підприємствах з охорони здоров’я, освіти та операцій з нерухомим майном.

Податкове навантаження на підприємство значною мірою визначається самим механізмом стягування податків. В умовах платіжної кризи та значного обсягу дебіторської заборгованості в організаціях визначення суми реалізованої продукції за фактом її відвантаження покупцю, безсумнівно, посилює податковий режим. Прийняття до податкових відрахувань при обчисленні податку на прибуток лише необхідних, обґрунтованих та документально підтверджених витрат часто призводять до спорів та розбіжностей між податковими службами та платниками податків, забирає час та кошти на доведення своєї правоти, що також ускладнює податковий тягар організацій.

Незважаючи на тотальне скорочення, практично щодо кожного податку законодавством надаються певні податкові пільги. Розумно застосовані податкові пільги здатні зменшити податкове навантаження організацій та стимулювати інвестиційну активність.

Суб’єкти господарювання можуть регулювати своє податкове навантаження, шляхом проведення своєї податкової політики. Основні фактори, що впливають на розмір податкового тягаря господарюючого суб'єкта [2]:

– елементи договірної та облікової політики для цілей оподаткування та бухгалтерського обліку;

– пільги та звільнення, у тому числі від обов'язків платника податків;

– основні напрями розвитку бюджетної, податкової політики держави, що впливають безпосередньо на елементи податків;

– застосування спеціальних податкових режимів;

– отримання бюджетних позичок, інвестиційного податкового кредиту;

– розміщення бізнесу та органів управління господарюючих суб’єктів в офшорах.

Отже, податкове навантаження – це найважливіший показник, характеризує рівень податкових вилучень в організацій. Перспективи розвитку економіки держави багато в чому визначаються рівнем податкового навантаження та тим її граничним рівнем, який можливий за умов чинної економічної політики та податкового законодавства. Зростання державних витрат (на управління, оборону, рішення соціальних програм тощо) вимагає неминучого збільшення державних доходів та відповідного збільшення податкового навантаження. Однак очевидно, що ця тенденція не може бути нескінченною, і існує межа, за якою подальше зростання податкового навантаження неможливе через об'єктивні та суб'єктивні причини. У зв'язку з цим проблема оптимального податкового навантаження на організації відіграє особливу роль у побудові та вдосконаленні податкової системи будь-якої держави.

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки щодо податкової політики України, визначивши її основні недоліки. За останні роки змінилась роль прямих і непрямих податків, що проявляється у зростанні частки непрямих податків у період 2019-2023 рр. Таку тенденцію можна пояснити тим, що в період економічного спаду та фінансово-економічної кризи для подолання негативних наслідків питання наповнення державного бюджету вирішується зростанням неподаткових надходжень та пошуку можливих резервів їх зростання, що стає додатковим фінансовим джерелом забезпечення виконання державою своїх функцій. Неподаткові надходження відображають сукупність розподільчих відносин примусового, обов’язкового характеру, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами з приводу формування централізованих фондів грошових коштів із застосуванням неподаткового механізму мобілізації платежів з метою подальшого їх використання для задоволення суспільних потреб.

Неподаткові надходження мають багато ознак, притаманних податковим надходженням: обов’язковість, примусовість сплати, фіскальний характер платежів. Структура податкової системи України підтверджує ту закономірність, згідно з якою в умовах низького рівня доходів юридичних і фізичних осіб, низького

рівня податкової культури, недосконалості фіскального законодавства і роботи податкових служб неможливо забезпечити переважання в структурі податкової системи прямих податків. В Україні чинником, що підсилює цю закономірність, є падіння реальних доходів підприємств, зростання числа збиткових підприємств в умовах фінансово-економічної кризи. За цих обставин збереження порівняно значної ролі прямих податків може бути забезпечене лише шляхом надмірного оподаткування як юридичних, так і фізичних осіб, що руйнує стимули до економічної діяльності.

РОЗДІЛ 3.
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1 Напрями вдосконалення податкової політики України із використанням закордонного досвіду

Податкова політика України, як країни, що розвивається, та з трансформаційною економікою, знаходиться в стані свого розвитку та становлення. Створення ефективної та справедливої податкової системи є не простим завданням, особливо для тих країн, які розвиваються. Ідеальна податкова система у країн з перехідною економікою має забезпечити необхідні доходи, уникаючи надмірного державного запозичення, причому це має здійснюватися без зниження економічної діяльності та без надто значного відхилення від податкових систем в інших країнах.

Коли країни, що розвиваються, намагаються встановити ефективні податкові системи, вони стикаються зі складними проблемами. По-перше, більшість працівників у цих країнах, як правило, зайняті у сільському господарстві або в неорганізованому секторі невеликі підприємства. Оскільки вони рідко отримують регулярну, фіксовану заробітну плату, їх заробітки коливаються, при цьому багато працівників отримують оплату готівкою без відображення цього в бухгалтерському обліку. Тому база для прибуткового податку важко піддається розрахунку. Крім того, працівники в цих країнах зазвичай не витрачають свій заробіток у великих магазинах, які ведуть точний облік продажу та запасів товарів. В результаті такі сучасні засоби отримання доходів, як прибуткові податки та споживчі податки, відіграють меншу роль в економіці цих країн, тоді як можливість досягнення державою високих рівнів податків фактично виключена.

По-друге, ефективну податкову адміністрацію важко створити без добре освічених та підготовлених кадрів, коли не вистачає грошей на хорошу оплату

праці співробітників податкових органів та на комп'ютеризацію їх діяльності (або навіть на забезпечення ефективного телефонного та поштового зв'язку), і коли платники податків обмежені у можливості вести облік своїх доходів. У зв’язку з цим уряди часто обирають шлях найменшого опору, створюючи податкові системи, що дозволяють їм користуватися будь-якими варіантами, замість того щоб створити раціональні, сучасні та ефективні податкові системи.

По-третє, через неорганізовану структуру економіки в багатьох країнах, що розвиваються, і через фінансові обмеження статистичні та податкові органи зазнають труднощів у отриманні достовірних статистичних даних. Відсутність таких даних не дозволяє директивним органам оцінити потенційні результати значних змін податкової системи Як наслідок, перевага часто віддається дрібним змінам, ніж великим структурним змінам, навіть коли останні явно кращі. Це закріплює неефективні податкові структури.

По-четверте, в країнах, що розвиваються, доходи мають тенденцію до нерівномірного розподілу. Для отримання високих податкових надходжень у таких умовах в ідеалі потрібно, щоб багаті оподатковувалися значнішими податками, ніж бідні. Однак економічний та політичний вплив заможних платників податків часто дозволяє їм запобігти проведенню податково-бюджетних реформ, які збільшили б для них тягар податків. Це частково пояснює, чому багато країн, що розвиваються, не повною мірою використовують особисті прибуткові та майнові податки, а також чому їх податкові системи рідко досягають задовільної прогресивності (тобто коли багаті платять пропорційно більше податків).

Нарешті, у країнах податкова політика часто є мистецтвом можливого, а чи не прагненням до оптимальному. Тому не дивно, що література з економічної теорії, особливо з оптимального оподаткування, надає порівняно слабкий вплив на структуру податкових систем у цих країнах.

Напрями вдосконалення податкової політики України полягають в першу чергу у знаходженні відповідей на наступні питання:

1) Який рівень державних витрат бажаний для країни при тому чи іншому рівні національного доходу?

2) Чи має уряд витратити одну десяту частину національного доходу, чи дну третину або половину?

Тільки після того, як буде отримано відповідь на ці питання, можна буде відповісти на наступне питання про те, де встановити ідеальний рівень податкових надходжень; визначення оптимального рівня податків у концептуальному плані еквівалентне визначенню оптимального рівня державних витрат. На жаль, в практиці визначення оптимальних податків немає достатнього практичного керівництва у тому, як інтегрувати оптимальний рівень податкових надходжень із оптимальним рівнем державних витрат. Проте, альтернативний, статистично обґрунтований підхід до оцінки того, чи прийнятний загальний рівень податків у тій чи іншій країні, що розвивається, полягає в зіставленні рівня податків у конкретній країні з середнім тягарем податків у репрезентативної групі як країн, що розвиваються, так і розвинених країн, з урахуванням деяких із подібних та відмінних характеристик цих країн. Таке зіставлення дозволяє встановити лише факт того, що рівень податків у цій країні вищий або нижчий від середнього щодо інших країн, з урахуванням різних характеристик. Цей статистичний підхід немає теоретичної основи і вказує «оптимальний» рівень податків будь-якої країни. Останні дані показують, що рівень податків в основних промислово розвинених державах приблизно вдвічі перевищує рівень податків у репрезентативній вибірці країн, що розвиваються (38 відсотків ВВП порівняно з 18 відсотками).

Економічний розвиток найчастіше призводить до ситуації, коли потрібні додаткові податкові надходження для фінансування зростання державних витрат. Проте водночас економічний розвиток сприяє збору податків покриття цих потреб. Найважливішим, ніж рівень оподаткування сам по собі, і те, як використовуються податкові надходження. Враховуючи складність процесу економічного розвитку, можливість розробки для будь-якої країни осмисленої концепції оптимального

рівня оподаткування, що чітко відповідає різним стадіям економічного розвитку, є сумнівною.

Структура податкових надходжень є сферою суперечливих теорій. Пов’язані з цим питання стосуються оподаткування доходів щодо оподаткування споживання, а в рамках споживання – оподаткування імпорту, на відміну від оподаткування внутрішнього споживання. Основними аспектами для аналізу є ефективність (чи збільшує чи зменшує оподаткування загальний добробут платників податків) та справедливість (чи справедливий податок для кожного).

Традиційне уявлення про те, що оподаткування доходів призводить до більших витрат щодо добробуту (ефективності), ніж оподаткування споживання, частково засноване на тому, що прибутковий податок, що містить елементи податку на працю, так і податку на капітал, скорочує здатність платника податків зберігати. Однак це уявлення піддається сумнівам, беручи до уваги критичну роль тривалості перспективного планування платника податків та вартості накопичення людського та фізичного капіталу. Результат цих теоретичних концепцій призводить до висновку, що неясно, як відносні витрати двох податків (на доходи і споживання) позначаться добробуті.

При виборі між оподаткуванням доходів та оподаткуванням споживання виникає ще одна проблема, пов’язана з їх впливом на справедливість. Оподаткування споживання зазвичай вважається за своєю суттю більш регресивним (тобто більш важким для бідних, ніж багатих), ніж оподаткування доходів. Ця концепція також ставиться під сумнів. Виходячи з теоретичних і практичних міркувань проблеми справедливості, пов'язані з традиційною формою оподаткування споживання, ймовірно, є перебільшеними. Таким чином, спроби вирішити дані проблеми в країнах, що розвиваються, за допомогою таких ініціатив, як стягнення податків на споживання прогресивної ставки будуть неефективні і практично недоцільні в адміністративному плані.

Щодо податків на імпорт, то зниження цих податків призведе до більшої конкуренції з боку іноземних підприємств. Зменшення захисту вітчизняних галузей

від такої іноземної конкуренції є неминучим наслідком чи навіть метою лібералізації торгівлі, але скорочення бюджетних надходжень стало б небажаним побічним продуктом цієї програми. Практично здійснені заходи компенсації доходів за таких обставин майже завжди передбачають підвищення податків на внутрішнє споживання. Лише в окремих випадках підвищення прибуткових податків розглядалося б як прийнятний варіант як з політичних (через уявлення про їх негативний вплив на інвестиції), так і з адміністративних точок зору (оскільки їх дохідність носить менш певний і менш своєчасний характер, ніж від змін податку на споживання).

Дані від промислово розвинених країн, та країн, що розвиваються, показують, що ставлення прибуткових податків до податків на споживання в промислово розвинених країнах послідовно більш ніж удвічі перевищує відношення в країнах, що розвиваються. Іншими словами, порівняно з країнами, що розвиваються, промислово розвинені країни отримують пропорційно в два рази більше надходжень від прибуткового податку, ніж від податку на споживання.

Дані також показують помітну різницю між податком з доходів корпорацій і прибутковим податком з фізичних осіб. Промислово розвинені країни одержують приблизно вчетверо більше від прибуткового податку з фізичних осіб, ніж від податку доходи корпорацій. Основними факторами, що зумовлюють таку розбіжність, є відмінності між двома групами країн у доходах від заробітної плати, у рівні розвитку податкової адміністрації, а також у політичному впливі найбагатшого прошарку населення. З іншого боку, надходження від податків на зовнішню торгівлю значно вищі у країнах, що розвиваються, ніж у промислово розвинених країнах.

З міжнародних зіставлень важко вивести чіткі нормативні приписи для політики щодо поєднання прибуткових податків та податків на споживання. Однак ці зіставлення переконливо свідчать, що економічний розвиток, як правило, веде до зсуву центру тяжкості у структурі податкових надходжень від податків на споживання до прибуткових податків з фізичних осіб. Тим не менш, за будь-яких

обставин важливим питанням податкової політики для країн, що розвиваються, є не стільки встановлення оптимального рівня поєднання податків, скільки розробка чіткого переліку завдань, які планується вирішити за допомогою будь-якого передбачуваного зсуву у поєднанні даних податків, а також оцінка економічних наслідків (для ефективності та справедливості) такого зсуву, а також проведення компенсаційних заходів, якщо зсув призводить до погіршення становища бідних верств населення.

Щодо вибору правильної податкової системи слід зазначити наступне. У країнах, що розвиваються, в яких ринкові фактори грають все більш важливу роль у розподілі ресурсів, структура податкової системи має бути максимально нейтральною, аби звести до мінімуму втручання у процес розподілу. Система повинна також мати прості та прозорі процедури, що дозволяють з'ясувати, чи вона функціонує так, як була задумана.

Щодо частки деяких податків (прямих і непрямих) у складі податкових надходжень слід звернути увагу на наступне.

1) Прибутковий податок із фізичних осіб. При розгляді питання про прибутковий податок з фізичних осіб осіб у країнах, що розвиваються, перш за все необхідно усвідомити те, що в більшості цих країн даний податок приносить відносно невеликий дохід, а кількість осіб, які їм оподатковуються (особливо за найвищою граничною ставкою) невелика. Структура ставок прибуткового податку з фізичних осіб є найбільш явним інструментом політики, що є у розпорядженні органів державного управління більшості країн, що розвиваються. Цей інструмент використовується для того, щоб підкреслити їхню прихильність до соціальної справедливості і таким чином заручитися політичною підтримкою своєї програми. Країни часто надають великого значення тому, щоб цей податок мав певний ступінь номінальної прогресивності, застосовуючи безліч категорій ставок. Країни не прагнуть приймати реформи, які призведуть до скорочення цих категорій.

Проте найчастіше ефективність прогресивних ставок істотно підривається великою кількістю особистих звільнень від сплати податку та безліччю інших

звільнень і відрахувань, вигідних особам із високими доходами (наприклад, виключення з податку на приріст вартості капіталу, щедрі відрахування на медичні та освітні витрати, низьке оподаткування фінансового доходу). Полегшення податкового навантаження у вигляді відрахувань носить вкрай різкий характер, оскільки такі відрахування зазвичай збільшуються у вищих податкових категоріях. Досвід переконливо свідчить про те, що прогресивність фактичних ставок можна було б покращити шляхом скорочення ступеня прогресивності номінальних ставок та числа категорій, а також шляхом скорочення звільнень та відрахувань. По суті, якщо ціль полягає в розумній справедливості, то це питання можна вирішити за допомогою встановлення не більше ніж кількох категорій номінальних ставок у структурі прибуткового податку з фізичних осіб. Домогтися значного поліпшення рівня справедливості можна й у тому випадку, коли політичні обмеження не дозволяють провести значну реструктуризацію ставок, замінивши відрахування податковими кредитами, які могли б приносити ті самі переваги платникам податків у всіх податкових категоріях.

Ефективність високої граничної податкової ставки також значно знижується, оскільки вона найчастіше застосовується настільки високих рівнях доходу (виражається у частках від ВВП душу населення), що лише невеликий обсяг доходів підлягає оподаткуванню за цим ставкам. У деяких країнах дохід платника податків повинен у сотні разів перевищувати дохід на душу населення, щоб увійти в категорію найвищої ставки.

Більше того, у низці країн найвища гранична ставка прибуткового податку з фізичних осіб значно перевищує податок на доходи корпорацій, що створює для платників податків сильні стимули до вибору корпоративної форми господарювання виключно з податкових причин. Висококваліфіковані фахівці та дрібні підприємці можуть поступово безперешкодно перекачувати прибутки через відрахування за витрати та взагалі уникнути найвищого прибуткового податку з фізичних осіб. Відкласти податок означає уникнути податку. Тому хороша податкова політика домагається, щоб найвища гранична ставка прибуткового

податку з фізичних осіб суттєво не відрізнялася від ставки податку на доходи корпорацій.

Крім проблеми звільнень і відрахувань, що призводять до звуження податкової бази та зведення нанівець ефективної прогресивності податків, структура прибуткового податку з фізичних осіб у багатьох країнах ускладнена серйозними порушеннями двох основних принципів доброї податкової політики: симетрії та всеосяжності. (Безумовно, при проведенні податкової політики слід також керуватися загальними принципами нейтральності, справедливості та простоти.) Принцип симетрії відноситься до ідентичного підходу в податкових цілях до прибутків та збитків від будь-якого наявного джерела доходів. Якщо прибутки підлягають оподаткуванню, тоді збитки слід віднімати з податків. Принцип всеосяжності відноситься до охоплення потоку доходів у податковій мережі у певній точці вздовж траєкторії цього потоку. Наприклад, якщо платіж звільнений від податку для одержувача платежу, його не слід знімати з вирахуваних витрат для платника. Порушення цих принципів зазвичай призводить до спотворень та несправедливості. Податковий підхід до фінансових доходів пов’язаний із проблемами у всіх країнах. Актуальне значення мають такі два питання, що стосуються оподаткування відсоткового доходу та дивідендів у країнах, що розвиваються:

а) У багатьох країнах, що розвиваються, процентний дохід якщо і оподатковується, то так само як і кінцевий податок, який стягується у джерела, за ставкою, яка суттєво нижча за найвищу граничну ставку прибуткового податку з фізичних осіб та податку на доходи корпорацій. Для платників податків, які отримують дохід переважно у вигляді заробітної плати, це є прийнятним компромісом між теоретичною правильністю та практичною здійсненністю. Однак для тих, хто отримує дохід від підприємницької діяльності, низька ставка податку на процентний дохід у поєднанні з повним вирахуванням процентних витрат передбачає можливість реалізації значної економії на податках у вигляді досить прямолінійних арбітражних операцій. Тому важливо ретельно адресувати

застосування кінцевого утримання податку на процентний дохід у джерела: кінцеве утримання не слід застосовувати, якщо платник податків отримує прибуток від підприємницької діяльності.

б) Оподаткування дивідендів пов’язане із добре відомим питанням подвійного оподаткування. З метою адміністративної простоти більшості країн, що розвиваються, настійно рекомендується або взагалі звільнити дивіденди від прибуткового податку з фізичних осіб, або оподатковувати їх за відносно низькою ставкою, можливо, за допомогою кінцевого податку, що стягується біля джерела, за тією ж ставкою, що і податок, що стягується з процентного. доходу.

2) Податок з доходів корпорацій. Податок на доходи корпорацій пов’язаний з численними та складними питаннями податкової політики, але особливо актуальне значення для країн мають питання множинних ставок, заснованих на секторній диференціації та непослідовній побудові системи амортизації. У країн, що розвиваються, є більша схильність до множинних ставок, що залежать від секторної приналежності (у тому числі повне звільнення від податку деяких секторів, особливо напівдержавного сектора), ніж у промислово розвинених країн. Це можна пояснити як спадщину минулих економічних режимів, які наголошували на ролі держави в розподілі ресурсів. Подібна практика, однак, завдає явних збитків належному функціонуванню ринкових сил (тобто розподіл ресурсів по секторах спотворюється через різні податкові ставки). Ця практика не піддається обґрунтуванню, якщо уряд країни дійсно прихильний до ринкової економіці. Тому уніфікації множинних ставок податку на доходи корпорацій слід надавати першочергового значення. Важливим структурним елементом у визначенні вартості капіталу та прибутковості інвестицій є допустима амортизація фізичних активів у податкових цілях. Найбільш поширені недоліки, властиві системам амортизації в країнах, що розвиваються, включають занадто велика кількість категорій активів і норм амортизації, надмірно низькі норми амортизації, а також структуру норм амортизації, яка не відповідає відносним нормам зносу активів

різних категорій. Виправленню цих недоліків слід також надавати велике значення при виробленні податкової політики в країнах, що розвиваються.

3) Податок на додану вартість, акцизи та імпортні тарифи. Хоча ПДВ прийнято в більшості країн, що розвиваються, він часто існує в незавершеному вигляді в тому чи іншому аспекті. Багато важливих секторів, насамперед сектор послуг, а також оптовий та роздрібний сектор, залишаються поза мережею ПДВ. В іншому випадку механізм податкових кредитів носить надмірно обмежувальний характер (тобто мають місце відмови та відстрочення у наданні належних кредитів з ПДВ з виробничих ресурсів), особливо стосовно засобів виробництва. Оскільки ці характеристики значною мірою допускають каскадний ефект (збільшуючи податковий тягар кінцевого користувача), вони насамперед зменшують вигоди від запровадження ПДВ. Країни, що розвиваються, повинні приділяти першочергове значення виправленню таких обмежень у структурі та адміністрації ПДВ.

У багатьох країнах, що розвиваються, прийнято дві ставки ПДВ або більше. Численні ставки є політично привабливими, оскільки складається враження, що вони (хоча і не обов'язково ефективно) служать меті справедливості. Проте адміністративна ціна вирішення питань справедливості за допомогою множинних ставок ПДВ у країнах, що розвиваються, може бути вищою, ніж у промислово розвинених країнах.

Недоліки системи множинних ставок слід піддавати ретельному аналізу. Найбільш помітним недоліком систем акцизів, що діють у багатьох країнах, що розвиваються, є невиправдано широке охоплення продукції. Це часто зумовлено міркуваннями надходжень. Добре відомо, що економічне обґрунтування запровадження акцизів значно відрізняється від причин оподаткування загальним податком споживання. Останній повинен мати широку основу, щоб отримувати максимальні надходження при мінімальному спотворенні, тоді як перший повинен мати вкрай вибірковий характер, вузько орієнтуючись на деякі товари в основному через те, що їхнє споживання тягне за собою негативні зовнішні впливи на суспільство (іншими словами, суспільство загалом сплачує ціну за їх використання

окремими особами). Товарів, які зазвичай вважаються об'єктами акцизів (наприклад, тютюн, алкоголь, нафтопродукти, автомобілі), небагато, а попит на них у більшості випадків нееластичний. Хорошою системою акцизів є така система, яка приносить надходження (як побічний продукт) при вузькій основі і з відносно низькими адміністративними витратами.

Важливим завданням політики, що стоїть зараз перед Україною є скорочення імпортних тарифів у рамках загальної програми лібералізації торгівлі в цілому. У цьому слід ретельно розглянути два питання. По-перше, скорочення тарифів не повинне призводити до ненавмисних змін відносних рівнів ефективного захисту між секторами. Одним із простих способів не допустити ненавмисних наслідків було б скорочення всіх номінальних ставок тарифів у однаковій пропорції щоразу, коли зміна таких ставок необхідна. По-друге, номінальні скорочення тарифів, як правило, тягнуть за собою короткострокову втрату надходжень. Такої втрати можна уникнути за допомогою чітко сформульованої стратегії, що передбачає послідовне застосування окремих компенсаційних заходів: спочатку скорочення масштабу звільнень від тарифів у існуючій системі, потім компенсація скорочення тарифів на імпорт, що оподатковується акцизами, за рахунок пропорційного підвищення ставок відповідних акцизів і, нарешті, коригування ставки загального податку на споживання (такого як ПДВ) для покриття потреб, що залишаються в надходженнях.

3.2 Вдосконалення векторів податкової політики для забезпечення економічного розвитку України

Дослідження проблем формування дохідної частини Державного бюджету України викликає інтерес, насамперед тому, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, і завдяки правильному здійсненню бюджетного

процесу забезпечується економічна і соціальна стабільність та належний життєвий рівень населення. Як показують дослідження, загальна сума податкових надходжень зведеного бюджету зростає, але попри абсолютний приріст, їх частка у бюджеті є нестабільною. Це свідчить про те, що якщо й відбувається постійне вдосконалення системи оподаткування, фіскальний потенціал податків є невикористаним через податкові пільги, ухилення від сплати, недоліки в адмініструванні, податкову заборгованість.

На сьогодні податкова система залишається недосконалою. Основними недоліками залишаються:

– нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження;

– перетворення податкової системи у чинник пригнічення економічного зростання та інвестиційної активності, стимулювання ухилення від сплати податків і відтік капіталів за кордон;

– проблема подвійного оподаткування; нестабільність податкового законодавства [3, с.113].

Податкова система будь-якої держави є основою фінансового механізму, що забезпечує стійкий соціально-економічний розвиток країни. Для реалізації податкової політики органами влади та управління з метою регулювання стану продуктивних сил задіяні спеціальні законодавчі, нормативно-правові, соціальні та економічні заходи.

Безпосередньо сама податкова політика є складовою соціально-економічної політики регіону. Вона орієнтована на залучення та належне застосування сучасних податкових надходжень та раціонального використання бюджетних підходів, що збалансує інтереси економіки та суспільства. [1,4,15]

Для оцінки ефективності реалізації податкової політики в економічній системі є комплекс оціночних показників, таких як:

– рівень податкових доходів бюджету у валовому регіональному продукті;

– алгоритм розподілу податкових надходжень за рівнями бюджетів;

– структура вступників до бюджету податків та зборів;

- рівень податкової заборгованості до бюджету;
- показник податкового навантаження та ін.

Вміле використання інструментів податкової політики дозволяє збільшити інвестиційну активність у регіоні. Для цього можуть бути використані такі інструменти як зниження податкового навантаження, пільги для наукомістких виробництв, прискорення НТП, диференціація податкових ставок та ін.

Ключовою метою податкової політики є нарощування фінансово-виробничого потенціалу країни та окремих регіонів через зростання податкових доходів державного бюджету та місцевих бюджетів з дотриманням умов забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону [2,9,16].

Податковий механізм, загалом, можна розглядати як базовий регулятор податкової політики, бо саме він визначає сукупність принципів взаємовідносин між суб'єктами податкової політики, задає вектор узгодження інтересів та взаємозв'язків держструктур та платників податків. Податкова політика реалізується за допомогою елементів, інструментаріїв, ланок та інших складових податкового механізму.

Алгоритм реалізації податкового механізму може бути представлений у наступній послідовності (рис. 3.1). Ефективний податковий механізм дозволяє максимально мобілізувати централізовані грошові кошти через податкову систему з огляду на необхідність дотримання балансу інтересів учасників податкових відносин. Тим самим федеральний бюджет забезпечується фінансовими ресурсами, щоб покрити державні витрати, тим самим створюються необхідні умови для організації поступального розвитку підприємництва, галузевого регулювання шляхом методів прямого та непрямого державного впливу тощо.

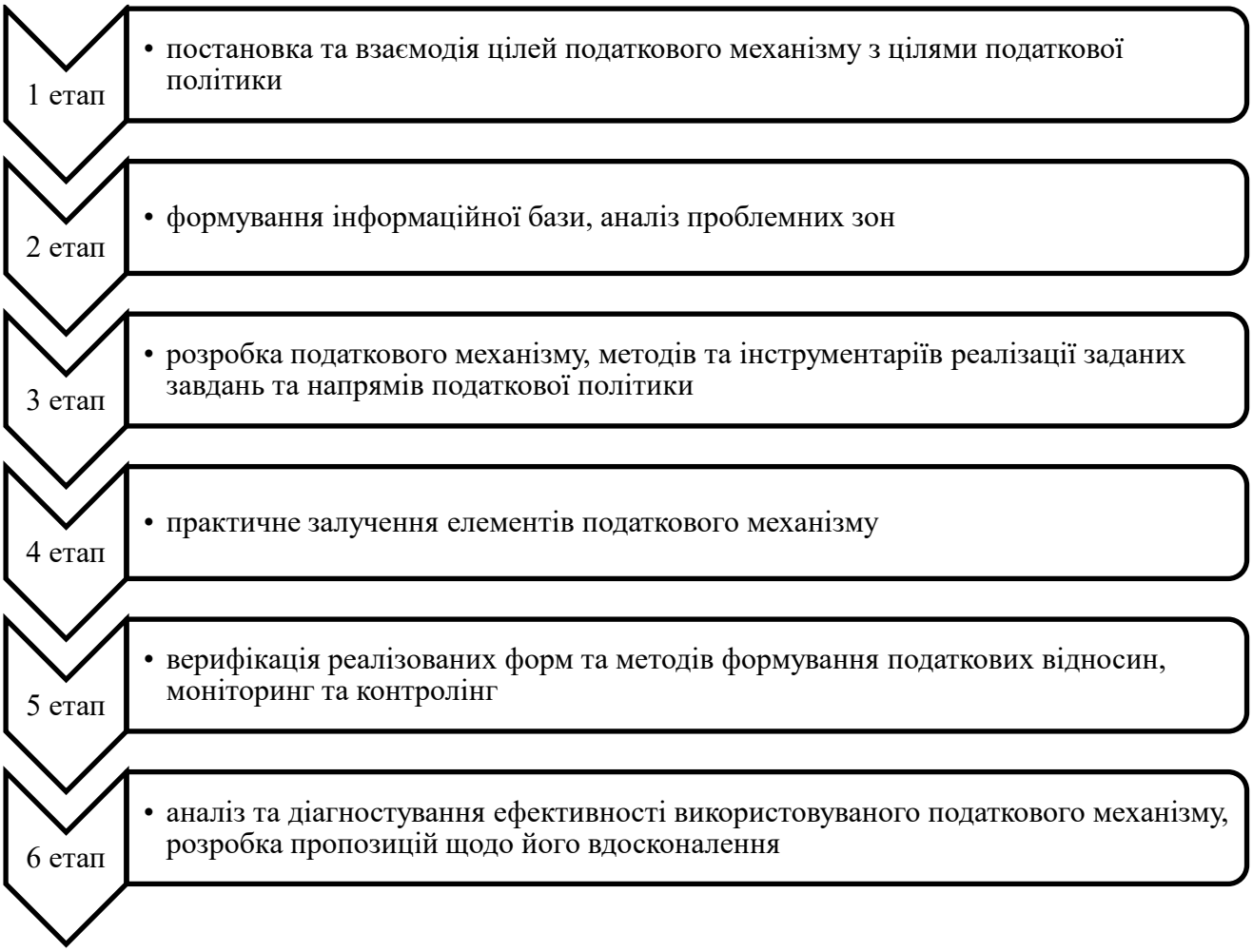

Рис. 3.1. Алгоритм реалізації податкового механізму з метою забезпечення економічного росту України

Безумовно, ефективність податкової політики загалом залежить від реалізованої державної податкової політики та повноважень, якими наділені регіональні органи влади та управління. У зв’язку із цим, побудова регіональної податкової політики на територіях, наближених до активних бойових дій, має ґрунтуватися на концепції стійкості бюджетної системи, що забезпечує стабільність, своєчасність та повноту очікуваних податкових надходжень.

Для відновлення економіки та виходу із депресивного окремих територій, поблизу активних бойових дій, пропонується тимчасово оптимізувати систему місцевих податків, щоб розширити податкові компетенції територій, сформувати

спеціальний режим оподаткування, що дозволить розширити та зміцнити податковий потенціал таких територій.

Окремою проблемою є необхідність нейтралізації загроз податковій безпеці. Експерти відзначають високий рівень податкових правопорушень, навмисне приховування доходів та об'єктів оподаткування, податкові ризики на територіях, наближених до активних бойових дій, можуть створювати певну загрозу податковій безпеці держави, бо це призводить до скорочення податкових надходжень через неналежну реалізацію заходів податкової політики держави, наприклад, виникнення (у суттєвих обсягах) недоїмок та заборгованостей до бюджетів різних рівнів. Все це також підводить до необхідності включення до плану податкових надходжень можливу ймовірність та рівень податкових ризиків, що дозволить більш стійко перенести невиконання певної частини бюджетних завдань.

У сьогоднішніх реаліях масштабне ухилення від податків є загрозою забезпечення податкової безпеки, що детермінує втрати податкових доходів та посилює комплекс протиріч у податково-бюджетному секторі. Безумовно, потрібно оперативно розробити та задіяти високоефективну модель управління податковими відносинами на територіях, наближених до активних бойових дій, щоб нейтралізувати існуючі загрози та ризики податкового характеру на рівні таких територій. Для цього також необхідно:

– скоригувати правові положення оподаткування;

– створити ефективно чинну податкову систему, адекватну сучасним вимогам;

– створити новий реєстр та оптимізувати податкові об’єкти, розширити податкову базу;

– реалізувати нормативно-цільовий підхід до системи податкових пільг;

– забезпечити сукупність системно-нормативних та функціональних принципів реалізації податкової політики;

– забезпечити реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку регіону відповідно до прийнятої податкової концепції.

Все це актуалізує необхідність визначення сукупності умов, що викликають асиметрію ресурсного потенціалу та потреб республік у ресурсах, виявити фактори та процеси, що визначають нестабільність у регіоні.

Також необхідно переглянути нормативи перерозподілу податкових доходів між бюджетами, скоригувати податкове навантаження на регіональну економіку, збільшити державні витрати на функціонування елементів податкового механізму

Шляхами подальшого удосконалення податкової політики України з метою збільшення темпів зростання ВВП і відповідно збільшення темпів зростання податкових надходжень є наступні (рис. 3.2).

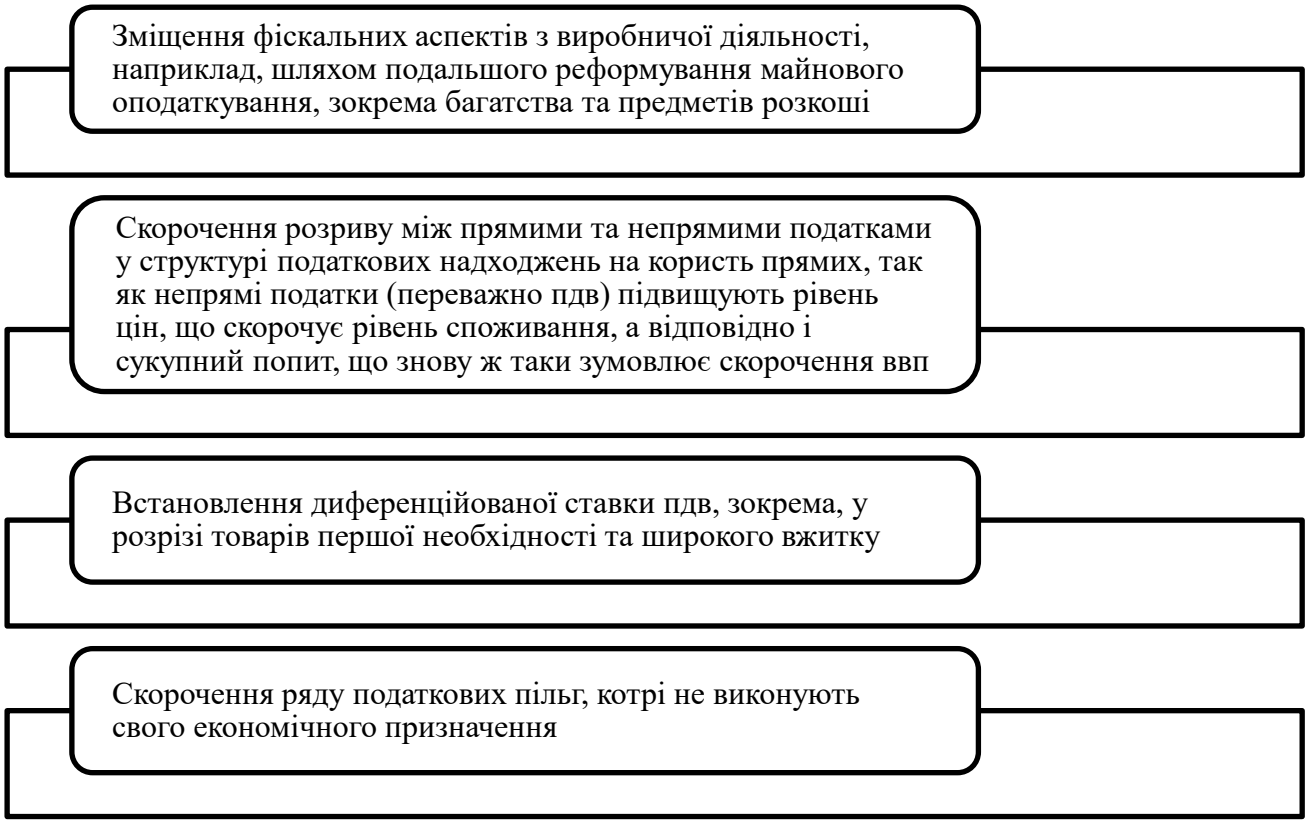

Рис. 3.2. Шляхами подальшого удосконалення податкової політики для забезпечення економічного розвитку України

Вище перераховані дії підвищать ефективність вітчизняної податкової системи, сприятимуть реалізації політики зайнятості, впливатимуть на розподіл

доходів у напрямку забезпечення справедливості, а також будуть створювати бар'єр для використання тіньових схем сплати податків. Сукупність висловлених пропозицій дозволить грамотно використовувати елементи податкового механізму, активізує підприємницьку діяльність, підвищить конкурентоспроможність суб'єктів господарювання та збільшить інвестиційні ресурси за допомогою своєчасних та в повному обсязі податкових надходжень до бюджету.

ВИСНОВКИ

Податкова політика є частиною бюджетної політики та невід'ємною частиною фіскальної політики, вона. вимагає вирішення економічних і соціальних питань, які визначають її зміст і напрямки та є всіма державними рішення щодо оподаткування громадян і підприємств.

Податки є основним джерелом дохідної частини бюджету України. Останні п'ять років доходи зведеного бюджету зросли на 167,66%. Податкові надходження при цьому зросли на 403768,1 млн. грн. або на 50,49%, що обумовлено зростанням податкових відрахувань в бюджет країни від підприємств. Питома вага податкових надходжень в доходах бюджету у 2021 р. мала найбільше значення – 87,5%. З 2022 року значення впало до 53,14%, та до 45,04% у 2023 році. Це свідчить про згортання діяльності багатьох підприємств та зменшення бази оподаткування суб'єктів господарювання.

Протягом 2019-2021 рр., тобто до 2021 року включно, податкові надходжень в бюджет мали динаміку зростання, їх величина у передвоєнний рік склала 1107090,9 млн. грн. За підсумками 2022 р., коли сталось повномасштабне вторгнення, податкові надходження скоротились на 157326,5 млн. грн. та склали 949764,4 млн. грн. У 2023 році їх величина була збільшена та склала 1203544,1 млн. грн., що перевищило показник 2021 року (до повномасштабного вторгнення). За питомою вагою переважають непрямі податки, їх частка за досліджуваними роками або наближена за роками до 50%, або перевищує 50%. Непрямі податки повністю виконують фіскальну функцію податку, тобто забезпечує бюджет значним обсягом фінансових ресурсів. Проаналізовано частку прямих та непрямих податків у ВВП: простежується наочна довгострокова тенденція збільшення частки непрямих податків в структурі валового внутрішнього продукту разом з податком на доходи фізичних осіб. У структурі загального податкового навантаження частка непрямих податків протягом останніх років постійно зростає. З огляду на це, можна зазначити, що держава в процесі формування та реалізації своєї податкової

політики йде принципом перенесення найбільшої частки податкового навантаження на сумлінних та пересічних платників податків.

Економічний розвиток не можливий без розвитку підприємництва та податкових надходжень в бюджет. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було доведено, що на темпи економічного росту України зміна податкових надходжень має безпосередній вплив. Встановлено, що між величиною ВВП та податковими надходженнями існує позитивна кореляція, акоефіцієнт кореляції складає 0,9698. На практиці величина ВВП залежить від податкових надходжень; у свою чергу із зростанням обсягів ВВП можливо зростання податкових надходжень. Тобто, між показниками є прямий зв'язок.

Для подальшої реалізації податкової політики органами влади та управління з метою регулювання стану продуктивних сил задіяні спеціальні законодавчі, нормативно-правові, соціальні та економічні заходи. На сьогодні податкова система України залишається недосконалою. Основними недоліками залишаються: нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження; перетворення податкової системи у чинник пригнічення економічного зростання та інвестиційної активності, стимулювання ухилення від сплати податків і відтік капіталів за кордон; проблема подвійного оподаткування; нестабільність податкового законодавства.

Ключовою метою податкової політики є нарощування фінансово-виробничого потенціалу країни та окремих регіонів через зростання податкових доходів державного бюджету та місцевих бюджетів з дотриманням умов забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону.

Запропоновано алгоритм реалізації податкового механізму з метою забезпечення економічного росту України. Ефективний податковий механізм дозволяє максимально мобілізувати централізовані грошові кошти через податкову систему з огляду на необхідність дотримання балансу інтересів учасників податкових відносин. Тим самим зведений бюджет забезпечується фінансовими ресурсами, щоб покрити державні витрати, тим самим створюються необхідні

умови для організації поступального розвитку підприємництва, галузевого регулювання шляхом методів прямого та непрямого державного впливу тощо.

Ефективність податкової політики загалом залежить від реалізованої державної податкової політики та повноважень, якими наділені регіональні органи влади та управління. У зв’язку із цим, побудова регіональної податкової політики на територіях, наближених до активних бойових дій, має ґрунтуватися на концепції стійкості бюджетної системи, що забезпечує стабільність, своєчасність та повноту очікуваних податкових надходжень. Для цього необхідно: скоригувати правові положення оподаткування; створити ефективно чинну податкову систему, адекватну сучасним вимогам; створити новий реєстр та оптимізувати податкові об'єкти, розширити податкову базу; реалізувати нормативно-цільовий підхід до системи податкових пільг тощо.

Шляхами подальшого удосконалення податкової політики України з метою збільшення темпів зростання ВВП і відповідно збільшення темпів зростання податкових надходжень є такі: зміщення фіскальних аспектів з виробничої діяльності, наприклад, шляхом подальшого реформування майнового оподаткування, зокрема багатства та предметів розкоші; скорочення розриву між прямими та непрямими податками у структурі податкових надходжень на користь прямих, так як непрямі податки (переважно ПДВ) підвищують рівень цін, що скорочує рівень споживання, а відповідно і сукупний попит, що знову ж таки зумовлює скорочення ВВП; встановлення диференційованої ставки ПДВ, зокрема, у розрізі товарів першої необхідності та широкого вжитку; скорочення ряду податкових пільг, котрі не виконують свого економічного призначення.

Перераховані заходи спрямовані на підвищення ефективності вітчизняної податкової системи та сприяють реалізації політики зайнятості, впливають на розподіл доходів у напрямку забезпечення справедливості, а також створюють барєр для використання тіньових схем сплати податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Імператив фіскальної солідарності. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2019. Вип. 3. С. 13–19.

2. Бечко П. К., Бечко В. П., Лиса Н. В., Пташник С. А. Податковий менеджмент у системі податкового адміністрування. *Економіка та держава.* 2021. № 11. С. 79–83.

3. Бечко П.К., Лиса Н.В. Податковий менеджмент. Київ: Центр учбової літератури. 2009. 288 с.

4. Варналій З. Податкова система України: Інституціонально-функціональна структура та шляхи модернізації. Економічний дискурс. 2018. № 2. С.15–24.

5. Галабурда А.С., Шевченко С.О. Податкова політика в умовах воєнного стану. Економічний вісник університету. 2022. Вип. №54. С. 123-130.

6. Горбатюк В. І. Державні фінанси як об'єкт управління. *Економіка та держава.* 2012. № 6. С. 111-114.

7. Городецька Т. Е., Лень Д. М. Фіскальні ризики формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 28. С. 270-273.

8. Горох О., Скоромна О., Міщенко В. Податковий менеджмент в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2018. Вип. 5. С. 76-81.

9. Греца В.Я. Модифікація податкової системи в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Вип. 78: час. 2. С. 24-31.

10. Грушева А.А., Сидоренко О.М. Управління державними фінансами України: стан, проблеми, перспективи. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.* Випуск 18. 2017. С. 448-453.

11. Дема Д.І. Податковий менеджмент: навч. посібник. Київ: Алерта, 2017. 256 с.

12. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів.* 2021. № 4(69). С. 8–18.

13. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. Фіскальна і монетарна політика. Світ фінансів. 2021. № 4 (69). С. 8–19.

14. Єфименко Т. Фіскальний простір і стабілізація державних фінансів. Фінанси України. 2017. № 9. С. 7–28.

15. Зайцев О. В. Податковий менеджмент : підручник. Суми: Сумський державний університет, 2017. 412 с.

16. Козарезенко Л. Податкова політика в забезпеченні соціальної функції держави. Бізнес Інформ. 2018. №11. С. 420–426.

17. Кузь В.І. Податкова система: навч. посіб. Чернівці: Чернівец. нац.ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.

18. Купчак М. Я., Саміло А. В. Податковий менеджмент. Навчальний посібник. Львів, 2020. 185 с.

19. Лагодієнко Н. В., Євтушевська О. О., Накісько О. В. Місце податкового менеджменту в системі управління державними фінансами. *Ефективна економіка.* 2022. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10172 (дата звернення: 02.12.2022).

20. Лагодієнко Н. В., Скляр Л. Б. Планування в системі адміністрування податків. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 1. С. 261-268.

21. Макроекономічні показники України. Статистика Міністерства Фінансів України. URL: https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/ (дата звернення 17.04.2024).

22. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.

23. Пасічний М. Фіскальні та монетарні інструменти впливу на економічний розвиток. Економічний вісник Університету. 2021. Вип. 48. С. 215-224.

24. Податкова політика. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/tax-policy

25. Податковий кодекс України: Закон від 02.07.2023 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text. 4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text.

26. Податковий менеджмент: збірник тестових та ситуаційних завдань /К. С. Шапошников, А. В. Жаворонок. Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2022. 84 с.

27. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2260-IX. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/2260-20#Text.

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Проєкт Закону від 31.01.2023 р. № 8401. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1636049.

29. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01.04.2022 р. № 2173-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text.

30. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text.

31. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text.

32. Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 21.09.2022 № 2618-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2618-IX#Text.

33. Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування: Закон України від 12.01.2023 № 2876-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2876-20#Text.

34. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки» від 29 грудня 2021 р. № 1805-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#n13

35. Руденко В.В. Ідентифікація функціональних складових фіскального механізму регулювання інвестиційного розвитку національної економіки. Економіка та держава. Вінниця, 2020. № 7. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2020/12.pdf.

36. Славкова А.А., Ватаманюк О.С. Податкова політика України в умовах євроінтеграції: проблеми і перспективи. Фінанси,облік, аудит. 2018. №1(31). С. 119–130.

37. Тимошенко О. В., Гудзь Т. П. Аналіз стійкості державних фінансів України. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.* 2019. № 4 (95). С. 48-58.

38. Третякова О.В. Вплив податкової політики на економічний стан та подальший розвиток країни. URL: http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Podatkova-polityka.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

39. Хомутенко А.В. Системні атрибути та структурні викривлення управління державними фінансами України. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2019. № 2 (64). URL: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2019/2_64_2019/21.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

40. Чернюк Т.В., Юрчишена Л.В. Система оподаткування в умовах війни: правовий та фінансовий аспекти. 2022. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12852/12757.

41. Чугунов І. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія: Київ: КНТЕУ, 2021. 532 с.